

મલકાટ

લેખક: જયંતીભાઈ પટેલ

૧. મારી પ્રાતઃનિંદર
૨. અમે મફતને પરણાવ્યો
૩. અમારો હડમાન જતિ
૪. સેવકલાલ
૫. સંપેતરાં
૬. વિપુલ દૂરબીન
૭. ધનિયાની માઠી બેઠી
૮. મફતનો મોહ
૯. અમેરિકી મૂરતિયો
૧૦. કિકેટ... કિકેટ

મારા જેવા સૂર્યવંશી સંપ્રદાયના માણસને સવારે વહેલા ઊઠવાનું ક્યારેય અનુકૂળ આવ્યું નથી. સવાર મારી સૂર્ય ઊગ્યા પછી ખાસ્સા બે કલાકે શરૂ થાય એ મારો રોજિંદો કાર્યક્રમ. પણ મારી સુખની એ વહેલી સવારની નિંદરની સાથે કેટલાકને જાણે જનમભરની દુશ્મની હોય એમ એ લોકો વહેલી સવારની મારી એ નિંદરનું હરણ કરવા સજ્જ થઈને આવી પહોંચે છે.

અમારી શેરીનાં ફૂતરાં જાણે ઊઘતાં જ ન હોય એમ મને કાયમ લાગે છે. હિંદુસ્તાન અને પાકિસ્તાન અલગ થયાં એ પહેલાંથીયે એમની, પડોશની શેરીનાં ફૂતરાં સામેની દુશ્મની ચાલી આવી હોય એમ એમનું ભિષણ વાક્યુધ્ધ અવિરત ચાલ્યા જ કરે છે. જો કે એમની આ યુધ્ધનીતિથી ટેવાઈ ગયેલી મારી નિંદરને એનાથી કશી હાની પહોંચતી નથી.

એમની આ લડાયક વૃત્તિ આટલેથી અટકતી હોય તો તો કશો વાંધો નહીં. પણ કોઈ પણ સાયકલ સ્વાર અમારી શેરીમાં દાખલ થાય એટલે આખી શેરીનાં બધાં ફૂતરાં એક સામટાં ભસવા માંડે છે ને પેલાની પાછળ પડે છે. મને લાગે છે કે આ શ્વાનટોળીના કોઈ પૂર્વજની પૂછડી ક્યારેક કોઈક સાયકલ સ્વારથી કચડાઈ ગઈ હશે એટલે એમને બધા સાયકલ સ્વાર દુશ્મન લાગતા હશે. પેલો સાયકલ સ્વાર જો ગાફેલ હોય તો સાયકલ પરથી ભૂમિગ્રસ્ત થઈ જાય છે કે સજાગ હોય તો હોય એટલું જોર અજમાવી સાયકલ ભગાવી આ યુધ્ધભૂમિમાંથી પલાયન થવા પ્રયત્ન કરે છે.

પણ તેમ છતાંય અમારી શેરીની આ શ્વાનસેના અટકતી નથી. એને અમારી શેરીની હદની બહાર ભગાડી દીધા પછી જ એ શ્વાસ લે છે. આમ કરતાં કદીક પેલાના પાટલૂનનો એકાદ કટકો ઊતરડી પણ લાવે છે ને પછી પોતાની એ પ્રસસ્તિ અન્ય યોધ્યાઓ સમક્ષ ક્યાંય સુધી વર્ણવ્યા કરે છે. આ દરમિયાન બાજુની શેરીના યોધ્યાઓ પેલા સાયકલ સ્વાર સાથે યુધ્ધે ચઢ્યા હોય એ અવાજ વધારામાં તેમાં ઉમેરો કરતો હોય છે.

જો તમે એમ માનતા હો કે આટલેથી અમારો નિંદ્રાહરણનો આ અધ્યાય પૂરો થઈ જાય છે તો તમારી ભૂલ થાય છે. અમે અમારી નિંદરને મનાવવા એકાદ બે જોરદાર બગાસાં ખાઈ નાખીએ છીએ ત્યાં તો જોરદાર ઘંટનાદ થાય છે. કોઈને એમ લાગે કે કોઈ બીજો મોરચો મંડાયો કે શું? પણ ના, આ તો ગાંધીબાપુ પ્રેરીત પેરભાતફેરીનું રણશીંગું છે.

અમારા ગામના પાંચસાત વૃધ્ધો વહેલી સવારે 'જાગને જાદવા...' કરતા નીકળી પડે છે. એ એકલા જાદવાને જગાડતા હોય તો તો વાંધો નહીં પણ એમને તો આખા ગામને જગાડવું હોય એમ એ લોકો જોરજોરથી ઘંટ વગાડે છે. વળી એમના ટોળાના કોઈ વૃધ્ધ જાગ્યા ન હોય તો એમના ઘર પાસે જઈ વારંવાર ઘંટ વગાડી વચમાં વચમાં એમના નામની બૂમો પાડી એમને જગાડવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે તો એમ લાગે કે શુંનું શુંય કરી નાખું.

મને ગાંધીબાપુના આ પ્રભાતફેરીના કાર્યક્રમ પ્રત્યે જરાય વાંધો નથી પણ મારી સવારની મીઠી નિંદરનેય હું કેમ કરીને વિસરી શકું? આવો પ્રભાતનિંદરનો રસિયો હું એકલો જ ન હતો. મારા જેવા બીજા પણ ચાર જણા હતા. છેવટે અમે પાંચેય જણાએ ભેગા મળીને આનો ઉપાય કરવાનું નક્કી કર્યું. એમાંના એક દોસ્તનું ઘર ગામને છેવાડે હતું ને અમારે જે કાવતરું કરવું હતું એ માટે એ અનુકૂળ પણ હતું.

એક રાતે અમે બધા એ દોસ્તને ત્યાં જ સૂઈ રહ્યા. પ્રભાતફેરીનો સમય થતાં બધાએ ચઢી, બનીયન એને માથે ફાળિયાં બાંધી દીધાં. જેવા પ્રભાતફેરીવાળા નજીક આવ્યા કે અમે બધા હાથમાં લાકડીઓ સાથે એમની સામે ધસી ગયા ને પેલા લોકો કાંઈ સમજે એ પહેલાં તો એમના હાથમાંથી ઘંટ આંચકીને અંધારામાં રકુચકર થઈ ગયા. અમને થયું ચાલો ઘંટનાદથી તો છૂટ્યા. પણ અમારો એ આનંદ ક્ષણ જીવી (ત્રણ દિવસ જીવી) નીકળ્યો. ગામના કેટલાક ધર્મપ્રેમી લોકોએ એમને બીજો ઘંટ લાવી આપ્યો. આ ઘંટ પેલા પહેલા ઘંટનેય ભૂલાવે એવો જોરદાર હતો. એવો અવાજ અમારા ગામને તો શું પણ આજુબાજુનાં ગામોનીય ઊંઘ ઉડાડી મૂકે એવો હતો. મેં કાનમાં હવે બબ્બે પૂમડાં ઘાલવા માંડ્યાં પણ એનાથીય કશો ફેર ન પડ્યો.

એમાં મને એક દિવસ વિચાર આવ્યો કે આટલા બધા લોકો સવારમાં વહેલા ઊઠવા પર ભાર મૂકે છે તે એમાંય કશુંક તો કારણ હશે જ ને. આમેય વહેલી સવારની ઊંઘ તો જાય જ છે તો પછી શા માટે એમની જેમ વહેલી સવારે ફરવા ન નીકળી પડવું? બીજું કશું નહીં તો કસરત તો થશે. એટલે એક દિવસ હું મન મક્કમ કરીને માથે કફન (મફલર) બાંધીને વહેલી સવારે યા હોમ કરીને નીકળી પડ્યો. હજુ તો હું માંડ પંદરેક ડગલાં ચાલ્યો હોઈશ ત્યાં તો મારી પાછળથી પહેલાં ધીમી ને પછીથી જોરદાર શ્વાનગર્જનાઓ થવા માંડી. તેમ છતાં મનને ન ડરવાનું સમજાવતો હું આગળ ચાલતો રહ્યો. મને થયું કે મારી શેરીના શ્વાન તો મને ઓળખે છે એટલે એ મને નહીં પણ કોઈ બીજાને ભસતાં હશે.

ત્યાં તો અવાજ એકદમ નજીક આવી ગયા. ગભરાઈને મેં પાછળ જોયું ને મારો જીવ જાણ ગળે આવી ગયો. વધારે વિચારવાનો વિચાર પડતો મૂકીને મેં જે હડી કાઢી એનો તમને

અંદાજ આવવો મુશ્કેલ છે. તોય અમારી શેરીની એ શ્વાનસેનાએ મારા નાઈટડ્રેસના તો લીરેલીરા ઉડાડી જ દીધા. ત્યાં સામેથી પેલા પ્રભાતફેરીવાળા આવી પહોંચ્યા. માથે કાળું મફલર અને લઘરવઘર કપડાંવાળો હું એમને પેલા ઘંટચોર જેવો જ લાગું ને? એક વખતના અનુભવથી સજાગ થઈ ગયેલા એ ટોળામાંના એકે લાકડી આડી કરી. એ લાકડીની અડફેટે હું બેચાર ગડથોલાં ખાઈને એક ગંધાતા ખાડામાં જઈ પડ્યો. ત્યાં કોઈકે મને ઓળખ્યો: 'અલ્યા, આ તો મફત છે. આવાં લૂગડાં ને માંથે આવું બાંધેલું એટલે અમને લાગ્યું કે કોઈક અજાણ્યો છે એટલે આડી લાકડી ધરી. ભૈ, વાગ્યું તો નથી ને?'

પેલા માણસની ઉંમરનો ખ્યાલ કરી મારા છોલાયેલા ઢીંચણને પંપાળતાં હું મહા પ્રયત્ને મૌન રહ્યો.

ત્યાં કોઈક બીજાએ કહ્યું: 'હેંડો અમારા ભેળા, ભગવાનનું નામ લેવાશે.'

મેં મનમાંના ગુસ્સાને દબાવતાં કહ્યું: 'આજે નહીં, ફરી કોઈ વાર. આજે તો કપડાં બદલીને નહાઈ લઉં.'

પેલા એમને રસ્તે પડ્યા. એમને મેં ઘેર જવાનું કહ્યું તો ખરું પણ ઘેર જવું કેવી રીતે? અમારી શેરીની શ્વાનસેના એમની હદ ઉપર જાણે મારી વાટ જ જોતી હોય એમ ઊભી હતી. મેં વિચાર્યું કે કોઈ હરિનો લાલ મળી જાય ને એ સેનાનું ધ્યાન એના તરફ જાય તો જ ઘેર જવાય. એટલે હરિના લાલની વાટ જોતો હું મંદિરને ઓટલે બેસી પડ્યો. ખસ્સા દોઢ કલાક પછી એક હરિનો લાલ સાયકલની સવારીએ ચઢીને આવી પહોંચ્યો. મને તો એ સવાર ખુદ ભગવાનના અવતાર જેવો લાગ્યો.

જેવી શ્વાન મંડળી એને વળાવવા દોડી કે મેંચ મૂઠીઓ વાળીને ઘર તરફ દોટ દીધી. પણ હું ધારતો હતો એટલી એ શ્વાનટોળી અસાવધ ન હતી. હું ઘરની પાસે પહોંચ્યો જ હતો ત્યાં તો પેલાને પડતો મૂકીને આખી ટોળી મારા તરફ ધસી આવી. મારામાં રહ્યુંસહ્યું જોર લગાવીને હું ઘરના બારણા સુધી તો પહોંચ્યો પણ હું બારણું ખોલીને અંદર પેસું એ પહેલાં તો મારા નાઈટડ્રેસના બચેલા બેચાર લીરા તો એમણે ઉડાવી જ દીધા.

હવે હું નાસ્તિકોના શ્વાન વિહોણા ગામમાં હોય એવા ઘરની તપાસમાં છું. તમારા ધ્યાનમાં કોઈ એવું ઘર હોય તો જણાવજો.

અમારો મફત આમ તો પૂરો બત્રીસ લક્ષણો અરે બત્રીસ શું પૂરો તેત્રીસ લક્ષણો પણ કરમની કઠણાઈ કે એ પરણવામાંથી રહી ગયેલો. એની પરણવાની ઉંમર થઈ ત્યાં એના બાપ ગુજરી ગયા. બેચાર મહિનામાં એનાં મા પણ ભગવાનના દરબારમાં પહોંચી ગયાં. એના બાપે એને માટે ભલે બીજું કશું ન કર્યું હોય પણ એ એને વારસામાં પાંચ લાખનું મકાન અને બેએક લાખની રોકડ આપતા ગયેલા. પણ નાતવાળાએ એનાં લગન આડે વિધન નાંખ્યા કરેલાં ને એમાં મફતની ઉંમર પાંત્રીસનો આંકડો વટાવી ગયેલી. છેલ્લે છેલ્લે તો અમે બધા દોસ્તદારોએ પણ એનાં લગન માટે દોડાદોડ કરવામાં કશી મણા રાખેલી નહીં પણ એમની પાટીદારની નાતમાં અમારા જેવા બીજા નાતવાળાનું ઉપજે શું?

મફત અમારી સાથે હોય ત્યારે કોઈ વાંઢાની મશ્કરી કરીએ કે કોઈના લગનની વાત કરીએ તો મફતનું મ્હોં એવું ઉતરી જતું કે અમને એ વાત કરવા બદલ પસ્તાવો થતો. છેવટે અમે બધાએ મનથી નક્કી કર્યું કે એળે નહીં તો બેળેય મફતને પરણાવવો જ. અમે એની નાતના જાણીતા એવા એક લગન-દલાલ મગન પૂજાને સાધ્યા. વાત પાટે ચઢે તો એને પાંચસો રૂપિયા આપવાની વાત કરી એટલે તો પછી પૂછવું જ શું? અમારો એ તુક્કો કામચાબ પુરવાર સાબિત થયો.

બે જ દિવસમાં મગનભાઈ હસતે મ્હોંએ મળવા આવી પહોંચ્યા. એમણે વાત શરૂ કરી: 'જુઓ મહાપરાણે એક અસામીને તૈયાર કર્યો છે. એને બે છોકરીઓ છે. બેય પરણાવવા જેવડી થઈ ગઈ છે ને એની પાસે કશી તેવડ નથી. એવોએ તો એક જ વાત કરતો હતો કે મોટી પરણાવું એ નાનીના લગનનો બધો ખર્ચો આપતો હોય તો હા, નહીં તો ના.'

'એટલા બધા તે હોતા હશે? લગન સાદાઈથી કરે તોય પંદર હજાર તો થઈ જાય.' મેં કહ્યું.

'એ તો ઓવી વાત કરે. એનેય ખબર છે કે એટલા કોઈ ન આપે. જો એટલા આપનાર મળ્યો હોત તો એની બેય છોડીઓ આટલી મોટી શાની થઈ હોત? મેં એનો તાગ લઈ જોયો છે. એ પાંચેક હજારમાં માની જશે એમ લાગે છે.' મગનભાઈએ કહ્યું.

'એને કહેવું હતું ને કે અહીં તો છોકરી રાજ કરશે.' મેં મગનભાઈને મફતની સાહ્યબીનો ચિતાર આપવા પ્રયત્ન કર્યો.

'તે મેં એને નહીં કહ્યું હોય? આવી પટલાઈ કરતાં કરતાં આ ધોળાં થયાં છે. જો તમારી પાંચ હજારની તૈયારી હોય તો હું આગળ વાત ચલાવું.'

'એનો વાંધો નહીં પણ આપણે જાનમાં વધારે નહીં તોય સોએક માણસો તો લઈ જવાં પડશે. તે એમની આગતા-સ્વાગતા તો કરશે ને?' મગનભાઈની વાતથી ઉત્સાહમાં આવી ગયેલો મફત બોલ્યો.

'જુઓ ભાઈ, આ તો ગજવે ઘાલવાની વાત થઈ. આમાંથી એવોએ કાણી પાઈએય કાઢશે નહીં. કાં તો સાદુ કરો કે પછી જાનની વ્યવસ્થા આપણે જ ખાનગીમાં કરી લઈએ તો વાત બને.' મગનભાઈએ કાને હાથ દઈ દીધા.

મફત કહે મારે જાન તો લઈ જ જવી પડે. મેં કહ્યું: 'લાખ ભેગા સવા લાખ. જાનની મહેમાનગતિનો ખર્ચ મફત વેઠી લેશે. એ બહુબહુ તો પાંચ હજાર થશે. એનું બિલ આપણે પાછલે બારણેથી ચૂકવીશું. લોકો તો એમ જ સમજશે કે વેવાઈએ સારી પરોણાગત કરી. એમનુંય સાદું દેખાશે.'

મફતેય મૂંડી હલાવીને એમાં સહકાર આપ્યો. આનાથી બમણી રકમ હોત તોય આજે એ ઝાલ્યો રહે એવો ક્યાં હતો?

ને મગનભાઈએ કામ કરી બતાવ્યું. બે જ દિવસમાં એમણે છોકરી જોવાની ને માટલીની વિધિ પતાવડાવી દીધી ને પંદર દિવસમાં લગનનું મૂરત પણ કઢાવી લાવ્યા. હજુ મફતની નાતવાળાને કશું સમજાય એ પહેલાં તો બધું પાકું થઈ ગયું.

ને નક્કી કરેલે દિવસે મફતભાઈ ઘોડે ચઢ્યા. એક લક્ઝરી(?) બસ, એક મેટાડોર અને એક કારમાં હકડેઠઠ માણસો ભરીને અમારો રસાલો ઉપડ્યો મફતને પરણાવવા. અમે બધા મિત્રો બસમાં બેઠા હતા, મેટાડોરમાં બધી સ્ત્રીઓ હતી અને વરની કારમાં એનાં મામા ફોઈનાં એવાં વધારે નહીં તોય દસેક જણ મફતને ઘેરીને બેસી ગયાં હતાં.

અમારી પચાસની કેપેસીટીવાળી બસમાં નહીંનહી તોય સીત્તેર માણસો તો ચઢી જ બેઠા હોઈશું. બસની જેટલી બારીઓ હતી એના કરતાં વધારે માથાં એમાંથી બહાર ડોકાઈ રહ્યાં હતાં. એવામાં કોઈએ બૂમ પાડી: 'બધા માથાં અંદર રાખજો, બસ નળીમાં પેસે છે.' ને જેમ કમાન્ડરનો ઓર્ડર છૂટે ને અમલ થાય એમ બધાં માથાં અંદર પેસી ગયાં. પણ નળીમાંનાં ઝૈડાં એમને એમ છોડે ખરાં? એમણે બારીઓમાંથી જોરદાર આક્રમણ કરવા માંડ્યું. નળી પસાર કરતાંમાં તો કોઈની આંખ પટાઈ હતી તો કોઈને કપાળે કે ગાલે ઉઝરડા પડ્યા હતા તો કોઈને કપાળે સાથિયા ચિતરાઈ ગયા હતા. આખી બસમાં ઝૈડાં પરથી ઉડેલી ધૂળ અને પાંદડાં ઉડ્યા કરતાં હતાં.

આ તો થઈ એ આક્રમણની પહેલી ઝલક એની બીજી ઝલકનો નજારો તો હવે શરૂ થવાનો હતો. એ ઉડતી ધૂળની ડમરી સમી ત્યાં બધાંને શરીરે સામટી ખંજવાળ ઊપડી. ત્યાં કોઈએ બૂમ પાડી અલ્યા ફૂવેચ ઊડી છે. ને એ સાંભળતાં જાણે બધાંને સામટી ખંજવાળ શરૂ થઈ ગઈ. કોઈએ માથાનાં લટિયાં ઝાપટવા માંડ્યાં તો કોઈએ કપડાં ખંખેરવા માંડ્યાં. આનાથી તો જેને ફૂવેચ નહોતી લાગી એનેય લાગી. કોઈ બોચીએ ખંજવાળવા માંડ્યું તો કોઈ બરડે તો કોઈ ગળે. વેવાઈને ગામ પહોંચતાં તો બધા ખંજવાળથી જાણે અધમૂઆ થઈ ગયા હતા.

જેવા જાનને ઉતારે પહોંચ્યા કે તરત કેટલાકે કપડાં કાઢવાની પરવા કર્યાં સિવાય પીવાનું પાણી ભરેલી માટલી માથે રેડી દીધી તો કેટલાકે ખમીસ કે પહેરણ કાઢી ખંખેરતાં આખા ઉતારામાં ફૂવેચ ફેલાવવી શરૂ કરી દીધી. એક તો ભર શિયાળાની ઠંડી અને તાજી માટલીનું હીમ જેવું ઠંડું પાણી. બધા ઉતારાની ચાદરોથી ડીલ કોરાં કરતા એ જ ચાદરો ઓઢીને હોકા ભરવા કરેલી તાપણી પાસે તાપવા બેસી ગયા. કેટલાકે ચાદરો પહેરી લીધી ને ભીનાં કપડાં તાપણી પર ધરીને સૂકવવા માંડ્યાં. પણ જેમજેમ રાત ઢળવા માંડી તેમતેમ ઠંડીનો ચમકારો પણ વધવા માંડ્યો. તાપણીમાં ઉમેળવાનાં લાકડાં પણ ખૂટવા માંડ્યાં.

વહેલાં આવી ગયેલાં વરની ગાડીવાળાં ને મેટાડોરવાળાં કોઈને નાનાં વાહનોને કારણે ફૂવેચનો પ્રસાદ ચાખવાનો વારો આવ્યો ન હતો એટલે એમને તો હસવામાં મજા પડતી હતી.

ત્યાં વરને તોરણે લાવવાનું તેડું આવ્યું. બધા સજાગ થઈ ગયા. બધાએ અડધાં સૂકાયેલાં કપડાં પાછાં પહેરી લીધાં. ગમે તેમ તોય આ તેડાથી બધા આનંદમાં આવી ગયા હતા કારણ કે વર તોરણે ચઢે એમાં જમવાનું તેડું પણ આવી જતું હતું.

જાનમાં એક મફત જ એવો હતો કે જેના પર ઠંડીની અસર થઈ હોય એમ લાગતું ન હતું. આજે તો એના મનની વરસોની મુરાદ પૂરી થઈ રહી હતી પછી એને ઠંડી લાગે ખરી. મફતને આગળ કરીને અમારો વરઘોડો નીકળ્યો. મફતની ગાડીમાં એની બે બહેનો ને બીજાં પાંચસાત છોકરાં ચઢી બેઠાં હતાં એટલે એને વધારાની ફૂંક મળતી હતી. પણ થોડે દૂર ગયા કે ઠંડીએ મફતનેય પોતાનો ચમકારો બતાવવો શરૂ કરી દીધો. મફતે લેંધા પર સીલ્કનો ઝભ્ભો પહેર્યો હતો. ઉપર વેંતની જેકેટ. એનાથી આ ઠંડી રોકાય ખરી? એય ધુજવા માંડ્યો. જાનૈયા બધા આવી ઠંડીની ગણતરીએ તૈયાર થઈને પહોરવા ઓઢવાની વેતરણ કરીને આવેલા એય જ્યાં ઠુંઠવાતા હતા ત્યાં મફતની તો શી વલે?

જેમતેમ કરીને ભાઈ, અમે માંડવે પહોંચ્યા. ઠુંઠવાતો મફત ગાડીમાંથી ઉતર્યો કે વાળંદે એને બાવડેથી પકડી બાજટ પર ઊભો કરી દીધો. એય વહેલી તકે માંડવામાં પેસી જવાની ઉતાવળમાં જ હતો ને. મફતનાં સાસુ એને પોંકવા આવ્યાં એ તો પાંચ ફૂટથીય ઓછાં ઊંચાં. એક તો મફત પૂરો છ

ફૂટ ઊંચો ને પાછો બાજટ પર ઊભો એટલે ઊંટ ઉકરડે ચઢ્યા જેવો ઘાટ થયો હતો. પુરોહિતે મફતનાં સાસુના હાથમાં પાંચ શેરિયો લોટો પકડાવી દીધો ને વરના માથા પર પાંચ વખત ફેરવવા કહ્યું.

પણ અમારો ભાથી આજે વરરાજા બન્યો હતો તે જરાય નીચો નમે ખરો? છેવટે મેં એના કાનમાં ફૂંક મારી એટલે એ જરા નીચો નમ્યો. એનાં સાસુએ પરાણે એને માથેથી લોટો વાળવા માંડ્યો. એમ કરતાં એમના હાથમાંથી લોટો સરક્યો. એને બચાવવા જતાં એમાંનું બધું પાણી મફતના માથા પર પડ્યું ને ત્યાંથી કપડાં પલાળતું સીધું મફતના પગે ઊતરી ગયું.

એક તો શિયાળાની કાતીલ ઠંડીથી ઠરેલું પાણી. મફતને કમકમીયાં આવી ગયાં. ચોરીમાં બેઠા પછીય મફત એવો તો ધુજતો હતો કે એની સાથે એની નીચેનો બાજઠ પણ હાલંડોલમ થતો હતો. છેવટે જ્યારે ચોરીમાં અગ્નિ પ્રગટાવવામાં આવ્યો ત્યારે એને જરા શાતા વળી હોય એમ લાગ્યું.

એ ઓછું હોય એમ જાનવળાને બેસવા માટે માંડવાની બહાર ખૂલ્લામાં ગાદલાં પાથર્યાં હતાં. એટલે જાનમાં સમજૂ માણસો તો મફતને પરણતો રહેવા દઈને ઉતારા ભેગા થઈ ગયા હતા. કેટલાક તો ઉતારે ઓઢવા માટે જતાં જતાં એકએક બેબે ગાદલાંય બગલમાં મારતા ગયા હતા. પણ અમે તો મફતના ખાસ દોસ્તો. અમારે તો મફતને પરણાવ્યાનો પૂરો લ્હાવો લેવો જ પડ્યો.

આજે એ વાતને ચાર વરસ વીતી ગયાં છે છતાં મફતનાં લગનની વાતે અમને આજેય કમકમીયાં આવી જાય છે.

અમારો હસમાન જતિ:

લેખક- જયંતીભાઈ પટેલ

ગામ અમારું નાનકડું પણ અમારી પ્રવૃત્તિઓ ઘણી. ગામ આમ તો ખેતીબંધું એટલે ગામમાં અમારા જેવા નવરા ઘણા. અમારું કામ નવાનવા તુક્કા લડાવવાનું. લોકોને ગમે કે ન ગમે પણ અમે અવનવા તુક્કા લડવ્યા જ કરીએ. રોજ રાતે અમારી ઓટલા પરિષદ ભરાય અને અમાં નવાનવા પ્લાન ઘડાય.

એક રાતે મનહરે વાત ઉપાડી: 'અલ્યા નાનાંનાનાં ગામડાંય આજે નાટકો ભજવે છે ને આપણે જ કશું કરતા નથી. આપણેય નાટક કરીએ.'

'મનહરીયાની વાતમાં આપડો ટેકો છે.' રઘલો બોલી ઊઠ્યો.

'તો વાત નક્કી.' બેચાર જણા સામટા બોલી ઊઠ્યા. એક જણને તુક્કો સૂજે અને બીજો એમાં ટેકો આપે એટલે એ વાત બધાને મંજુર. ઝાઝી ચર્ચામાં ઊતરવાનો અમારે ત્યાં નિયમ જ નહીં.

'નાટક ભજવવું હોય તો ઘણી બધી તૈયારીઓ કરવી પડે. પહેલું તો નાટક જોઈએ. પછી એક ડાયરેક્ટર જોઈએ. પછી જોઈએ ભજવનારા અને સાધનો.'

'તે ભજવનારા તો આપડે છીએ જ ને. બીજું બધું તો એક વખત શરૂ કરીએ એટલે મળી આવે. પહેલાં નાટક જોઈએ એ વાત ખરી.'

'નાટક તો આપડો ગોતોય લખી આલે.'

અમારામાં એક ગોતો જ ઊંચું ભણેલો હતો. એવોએ એના મામાને ઘેર રહીને મેટ્રિક ફેલ જેટલું ઊંચું ભણી આવેલો હતો. ગોતો કહે: 'પહેલાં આપડે ચેવું નાટક ભજવવું છે એ નક્કી કરો એટલે લખી આલું.'

એક જણ કહે: 'અલ્યા રાંમાયણ જ કરીએ, ભગવાંનનું નાંમ તો ખરું.'

'આખું રાંમાયણ ભજવવું હોય તો આખો દા'ડો ને આખી રાત ચાલે. એના કરતાં રાંમાયણનો એક ભાગ ભજવીએ તો હારું પડે.' ગોતાએ કહ્યું.

'તો આપડે 'સીતા હરણ' ભજવીએ.' ભીમાએ કહ્યું.

'સીતા હરણ નાનું પડે. આપડે સીતા હરણની સાથે લંકા-દહન જોડી દઈએ તો બરાબર થઈ જાય. લોકોને હડમાન જતિની વાતમાં મઝાય પડે.' ગોતાએ કહ્યું. ને વાત ફાયનલ થઈ ગઈ.

એક બાજુ ગોતાએ નાટક લખવાની શરૂઆત કરી ને બીજી બાજુ અમે બીજી તૈયારીઓ શરૂ કરી દીધી. હજુ તો બે દા'ડાય થયા ન હતા ત્યાં તો આખા ગામને ખબર પડી ગઈ કે અમે નાટક ભજવીએ છીએ. પછી તો ચારે બાજુથી જાતજાતનાં સલાહસૂચનો આવવા માંડ્યાં.

ને ચાર પાંચ દા'ડામાં તો ગોતાએ રામાયણની ચોપડીમાં ખંખાખોળા કરીને રામલીલા, ભવાઈ અને નાટકના મિશ્રણ સમું સીતા હરણનું નાટક લખીને તૈયાર પણ કરી દીધું. ગોતો

કહે: 'નાટક મેં લખ્યું છે એટલે ડાયરેક્ટર પણ હું જ થઈશ. હું કહું એમ જ બધાએ બોલવાનું. કોઈએ એમાં પોતાના ધરનું ઉમેરવાનું નહીં.'

કેટલાકને એની આ વાત ગળે ન ઊતરી પણ ગોતા કરતાં વધારે જાણકાર બીજો કોઈ અમારામાં હતો નહીં એટલે કોઈએ વિરોધ કર્યો નહીં. પછી ગોતાએ જ પાત્રોની વરણી કરી. હડમાન જતિનું પાત્ર તો બધાના મનમાં જાણે પહેલેથી જ નક્કી હતું: ફતો. બીજાં પાત્રોય ગોતાએ વહેંચી આપ્યાં. પણ સીતા બનવા કોઈ તૈયાર થાય નહીં. છેવટે બધાની સમજાવટથી શનિયો સીતા બનવા તૈયાર થયો.

શનિયો તૈયાર તો થયો પણ એની પૂરા પાંચ મણની કાયા જોઈ રાવણ બનનારો શાભઈ જ ગભરાઈ ગયો. એ કહે: 'કોઈ બીજાને સીતા બનાવો. મારાથી એને ઉંચકાશે નહીં.'

ગોતો કહે: 'અલ્યા રાવણ જેવો રાવણ થઈને તું આવી નાંખી દેવા જેવી વાત કર છ? એક વખત સ્ટેજ પર આવ્યા પછી એવો જુસ્સો જશે કે તને એનું વજન બે મણના બાચકા જેટલુંય નહીં લાગે.'

છેવટે બધાની હિંમત અને સમજાવટને કારણે શાભઈ તૈયાર તો થયો પણ એના મનમાં ગભરાટ તો હતો જ. હા અમારો હડમાન જતિ તો અત્યારથી જ હાકોટા મારવા માંડ્યો હતો. એ પૂરા ઉત્સાહમાં હતો.

ને એમ અમારા નાટકની તૈયારી શરૂ થઈ. ગોતાએ જ સારા અક્ષરે નાટકની સાત નકલો પણ કરી આપી. બધાં મુખ્ય પાત્રોને આખી નકલ અને બાકીનાં નાનાં પાત્રોને જરૂર પૂરતા સંવાદોની નકલો આપી દેવામાં આવી. 'કાલે બધાએ પોતપોતાનો પાઈ મોઢે કરીને આવવાનું. પાઈ નાનો હોય કે મોટો પણ બધાએ રાતે આઠ વાગ્યે હાજર થઈ જવાનું.' ગોતાએ ફરમાન બહાર પાડ્યું.

કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહીં પણ ગોતે આખી મંડળીનો મહંત હોય એમ વર્તવા માંડ્યું એ કેટલાકને ખૂંચ્યું તો ખરું. પણ બધા નાટક કરવાના ઉત્સાહમાં હતા અને ગોતા કરતાં વધારે જાણકાર ડાયરેક્ટર અમારી પાસે બીજો હતો નહીં એટલે અમે સૌએ ગોતાની વાત મંજૂર રાખી.

બે દિવસ તો મારા ભૈ અમારા ગામને ચોતરે રીહર્સલ ચાલ્યું પણ રીહર્સલમાં ભજવનારા કરતાં જોનારા વધારે આવવા માંડ્યા. એટલું પૂરતું ન હોય એમ એ લોકો

ભજવનારને જાતજાતનાં સૂચનો પણ આપવા માંડ્યા. ગોતાને થયું કે આમ થશે તો એની ડાયરેક્ટરી જોખમમાં આવી જશે.

'જુઓ ભૈ, આંમ ગાંમ વચ્ચે પ્રેક્ટિસ નહીં થાય. એના કરતાં આપડે ધનજીકાકાને ફૂલે ભેગા થવાનું રાખીએ. ત્યાં પેટ્રોમેક્સ ને પાંણીની સગવડ પણ છે. આપડે પંદર જણા વગર બહારના કોઈ માંણહને પેહવા જ નહીં દેવાનો. આપડે બેચાર જણા કાલે ધનજીકાકાને મલી આઈએ.'

બીજા બધા વચમાં ટોક્યા કરે એ કોઈને ગમતું ન હતું એટલે બધા એ વાતમાં સંમત થઈ ગયા. ને બીજા દિવસથી ધનજીકાકાને ફૂલે અમારાં રીહર્સલ શરૂ થઈ ગયાં. પણ પહેલા દિવસે જ સીતાના હરણમાં તકલીફ ઊભી થઈ. સીતાનું હરણ કરવા શાભાઈએ શનિયાને(સીતાને) ઊંચકવા પ્રયત્ન કર્યો ને જેમ તેમ કરીને એને જમીનથી થોડો અધ્ધર પણ કર્યો ત્યાં એની શક્તિની મર્યાદા આવી ગઈ ને એ ચત્તાપાટ પડ્યો ને શનિયો પડ્યો એની ઉપર. ને શાભાઈ ચીસ પાડી ઊઠ્યો: 'અલ્યા, હાહના, મને બચાવો, આ ભેંસે તો મને ચગદી નાંખ્યો. મારે રાવણ બનવું નહીં (નથી).'

હવે ખરી આંટી પડી. બીજું કોઈ સીતા બનવા તૈયાર નહીં ને શનિયો સીતા હોય ત્યાં સુધી કોઈ રાવણ બનવા તૈયાર થાય નહીં. બધાએ બહુ સમજાવ્યો તોય શાભાઈ એકનો બે થાય જ નહીં. છેવટે અમારા વાલ્મિકીએ રામાયણમાં એક સુધારો કરી દીધો. રાવણ સીતાને ઊંચકવાને બદલે એનો હાથ પકડી ઘક્કો મારી વીંગમાં ઘકેલી જાય. ને બીજો ઉપાય ન હતો એટલે બધાએ આ સુધારો સ્વીકારી લીધો. ને રીહર્સલ પાછાં ચાલુ થયાં.

એનેક આંટીઘૂટીમાંથી માર્ગ કાઢતાં છેવટે અમને લાગ્યું કે અમારું નાટક ભજવવા જેવું તૈયાર થયું છે. ગોતો કહે: 'ભજવતા પહેલાં આગલે દા'ડે ડ્રેસ સાથેનું ગ્રાન્ડ રીહર્સલ રાખવું પડે.બધા એવું કરે છે.' ને થોડી આનાકાની પછી બધાએ ગોતાની વાત મંજૂર રાખી ને એ માટેનો દિવસ પણ નક્કી કરી દીધો.

ગામડા ગામમાં વાત છાની રાખવા માગો તોય છાની રહે ખરી? આ બધું તૈયાર કરવામાં અડધું ગામ અમારી મદદમાં લાગી ગયું. પછી તો અમારી દડજલ શરૂ થઈ. ગામમાંથી સાત આઠ પાટો માગીને અમે ઊંચકીને લઈ આવ્યા. માગી માગીને આઠદસ સારીસારી સાડીઓય એકઠી કરી. વાંસ અને વળીઓય માગી લાવ્યા. ડ્રેસ માટે આજુબાજુનાં ગામડાં ખૂંદીને, જેમણે આવાં નાટકો ભજવ્યાં હોય એમની પાસેથી માગીને લઈ આવ્યા. પછી પાટો ગોઠવીને સ્ટેજ બનાવ્યું ને ઉપર અને આજુબાજુ મોઘો બાંધીને સાડીઓથી શણગારી

તૈયાર કરી દીધું. ધલજીકાકાને ત્યાંથી ચાદરો માગી લાવીને બે પડદાય બનાવી દીધા. સ્ટેજની પાછળ થોડે દૂર બાજરીના પૂરાનાં ઘરાં જેવાં લાગે એમ દસપંદર ઓઘલાં પણ લંકાદહન માટે ગોઠવી દીધાં.

અમારા હડમાને પણ વડની મૂળીની સાથે વાંસની સળીઓ ગોઠવીને ઉપર લૂગડાની પટ્ટીઓ વીંટીને લગભગ સાત ફૂટનું પૂછડું, મુગટ તથા ગદા જાતે જ તૈયાર કરી દીધાં હતાં. ગોતાએ યાદી કરી દીધી હતી એમાં જે ખૂટતું હતું એ એકઠું કરતાં બધાને નાકે દમ આવી ગયો. છતાં છેવટે બધું થઈ તો ગયું જ.

ને એમ કરતાં ગ્રાન્ડ રીહર્સલનો સમય આવી ગયો. માગી લાવેલી ચાર પેટ્રોમેક્સમાં ખાસ્સું અડધો ડબ્બો કેરોસીન ભરીને સ્ટેજ પર ઝગમગાટ કરાઈ ગયો. બશેર જેટલા શંખજીરૂના પાવડરમાં લવંડર રંગ નાંખીને બધા ભજવનારનાં મોઢાં ને હાથ પર મેકપનો ઢોળ ચઢાવી દેવામાં આવ્યો.

હજુ આ તૈયારી ચાલતી હતી ત્યાં તો બસો કરતાં વધારે અનઆમંત્રિતો તો આવી પણ ગયા હતા. કેટલાક તો સ્ટેજની સામે બેસવાને બદલે સ્ટેજની અંદર આવી સલાહ આપવાના પૂણ્ય-કાર્યમાં લાગી ગયા હતા. બધાને બહાર કાઢતાં અમારે નાકે દમ આવી ગયો. છેવટે બધી તૈયારી થયાની ખાતરી કરી ગોતાએ નાટક શરૂ કરવાની સૂચના આપી ને એક સામટા મુદંગ, કાંસી, ભૂંગળના અવાજ અને બંદૂકના ભડાકા સાથે પડદો ખૂલ્યો.

બધા ઉત્સાહમાં હતા એટલે અને એક મહિનાનું રીહર્સલ કરેલું હતું એટલે નાટક જામતું હતું. વચમાં વચમાં 'અલ્યા આ તો ભગલો ને આ તો શનિયો, એવા અવાજો જોનારા તરફથી આવતા હતા. સીતાહરણ વખતે નક્કી કર્યા પ્રમાણે રાવણે સીતાને ધક્કો મારીને વીંગમાં ધકેલતી વખતે કાં તો ધક્કો જરા જોરમાં વાગ્યો હોય કે પછી શરતચૂકથી શનિયો સ્ટેજની પાછળની બાજુ ઊથલી પડ્યો ને એને બચાવવા જતાં બીજા બે જણા લથડીને એની ઉપર પડ્યા.

ધૂળ ખંખેરીને ઊભો થતાં શનિયો કહે: 'એણે મને જાંણી જોઈને જોરથી ધક્કો માર્યો છે. એને કાલે ખબર ના પાડી દઉં તો મારું નાંમ શનિયો નહીં.' છેવટે અમારી બધાની સમજાવટથી શનિયો શાંત પડ્યો. જો કે બહાર કોઈને આની ખબર પડી ન હતી.

પણ ખરી તકલીફ તો લંકાદહન વખતે થઈ. ફતાનું પૂરા સાત ફૂટનું પૂછડા પર તેલ તો ક્યાંથી લાવવાનું પણ એને બદલે કેરોસીનથી ભીંજવવામાં થોડો અતિરેક થઈ ગયો. પૂછડા

પર લૂગડાની પટ્ટીઓ વીટેલી હતી એમાં સરકતું કેરોસીન છેક ફતાના કમરબંધના પાછળના ભાગ સુધી પહોંચી ગયું.

પૂછડું સળગાવવામાં આવ્યું ને હડમાન જતિ રંગમાં આવી ગયા. સંવાદ બોલતાં એણે જે ઠેકડો માર્યો, એનો જવાબ આપતું હોય એમ એમનું પૂછડું એવું તો ઝડપથી આમતેમ વીંઝાયું કે સ્ટેજની આસપાસ લટકાવેલી બે સાડીયોય એની લપેટમાં આવી ગઈ. ગભરાઈને બધા સ્ટેજ પરની આગ ઠારવા શું કરવું એની દોડાદોડ કરવા માંડ્યા. ત્યાં ફૂદકો મારીને સ્ટેજ પરથી ભાગવા જતાં એક જણનું માથું પેટ્રોમેક્સ સાથે ભટકાયું ને પેટ્રોમેક્સ એના ફૂક પરથી નીકળીને સ્ટેજ પર પટકાઈ. એનું મેન્ટલ તૂટી ગયું ને એમાંથી કેરોસીન નીકળવા માંડ્યું. કોઈ શું કરવું એનો વિચાર કરે ત્યાં તો પેટ્રોમેક્સ આખી આગની લપેટમાં આવી ગઈ. પેટ્રોમેક્સ ફાટવાની બીકે બધા ફૂદીને ભાગ્યા.

ત્યાં ફતાનું પૂછડું આખું સળગવા માંડ્યું. હવે ફતો ગભરાયો. એણે સ્ટેજની ઊભી વળી પકડીને છલાંગ લગાવી ને ગભરાટના માર્યા સીધી દોટ દીધી પેલાં પૂરાનાં ઓઘલાં તરફ. આજે એણે એ તરફ જવાનું ન હતું એવી ફતા ડાયરેક્ટરની સૂચના એને આવી કટોકટીમાં કામ આવે ક્યાંથી? એ તો ભાગ્યો સીધો તળાવ તરફ. એના સળગતા પૂછડાએ બધાં ઓઘલાંને તો ઝડપમાં લીધાં જ પણ એવોએ એટલો ગભરાયેલો હતો કે રસ્તા પર ભાગવાને બદલે એ ભલાકાકાના વાડા પાર પડ્યો. એમની જુવાળના હજાર પૂળાની ઘોઈય હડફેટમાં આવી ગઈ.

આ તરફ હડમાનના વેગ અને વજનથી સ્ટેજની વળી બટકાઈ ગઈ ને આખું સળગતું સ્ટેજ, બાકીની ત્રણેય પેટ્રોમેક્સ સાથે પેલી પાટો પર ઢગલો થઈ ગયું. ને હોળીની જેમ ભડકો થયો. એનું જે થવાનું હશે એ થશે પણ અમે બે-ચાર જણા ભાગ્યા ફતાની પાછળ. ઓવોઓ ભાગ્યો હતો તળાવ તરફ ને એને તરતાં તો આવડતું ન હતું. પણ અમે એને પકડી પાડીઓ એ પહેલાં તો એ તળાવને કિનારે પહોંચી ગયો હતો. એણે તળાવના આરામાં બેસી પૂછડું હોલવવાને બદલે એણે સીધો તળાવમાં જ ફૂદકો માર્યો. અમે કિનારે પહોંચ્યા ત્યારે હડમાનજીની પૂછડીનો હજુ સળગતો રહેલો છેડો જ પાણી પર દેખાતો હતો.

અમે બધા સામટા ફૂદી પડ્યા ને એને બહાર ખેંચી કાઢ્યો તોય એ નહીં નહીં તોય બશેર જેટલું પાણી તો પી ગયો હશે.

અમારી પાછળ દોડી આવેલા દોસ્તોએ અમને બધી વાત કરી. ભલાકાકાનો વાડો સળગી ગયો હતો. સ્ટેજની હોળીમાં મોટા ભાગની પાટો વાપરવા લાયક રહી ન હતી. સાડીઓ, મોદો અને વાંસ-વળીઓ તો પૂરેપૂરી બળીને રાખ થઈ ગઈ હતી.

છેવટે બધાનો મત એવો થયો કે બધું ઠંડુ પડે ત્યાં સુધી કોઈએ ગામમાં ફરકવા જેવું નથી. ને અમે બધાએ જાતરાના ધામ ડાકોર તરફ દોટ દીધી. ભગવાનનું ધામ તો ખરું.

સેવકલાલ

લેખક: જયંતીભાઈ પટેલ

જો તમે અમારા એરિયામાં આવ્યા હો તો અમારા સેવકલાલનો તમને પરિચય થયો જ હોય. જો એમનો પરિચય ન થયો હોય તો બહુ ચિંતા કરવા જેવું નથી. હા પરિચય થયો હોય તો ચિંતા કરવા જેવું ખરું. એમને ગામની બધી વાતમાં માથું મારવાની કુટેવ. ઘણી વખત આપણને લાગે કે એ સાવ અબૂધ છે તો ઘણી વખત એ પૂરી પહોંચેલી માયાય લાગે.

એમના સ્વાતંત્ર્યસેનાનીપણાની વાત પણ જાણવા જેવી છે. આ સેવક આમ તો સ્વરાજ્ય મળ્યા પછીની પેદાશ છે પણ એમના બાપ તરફથી એમને એ વારસામાં મળેલું છે. એમના બાપને ૧૯૪૫માં પાડોશી સાથેના ઝઘડામાં બે વરસની સજા થયેલી. ને સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી એમણે આ પેન્શન માટે અરજી કરેલી. ને એમનું ભથ્થું ચાલું થઈ ગયેલું. બધું લોલમલોલ.

મામકાવાળી સરકારે એમને સ્વાતંત્ર સેનાનીનું ખાસ્સું ભથ્થું બાંધી આપેલું છે એટલે એમને કમાવાની તો જાણે ચિંતા નથી એટલે અમારા પંથકનાં પાંચસાત ગામડાંમાં ફર્યા કરે છે ને કામની ને ન કામની વાતોમાં માથું મારી, સલાહ આપી એ પોતે ગાંધીવાદી સેવક હોવાની હવા ફેલાવવા પ્રયત્ન કર્યા કરે છે.

પણ તમને તો આવાં ગામડાંની પરિસ્થિતિની તો ખબર હશે જ ને. કોઈ એમની આવી વાતોમાં આવી જતું નથી. કોઈક એમની ઠેકડી ઉડાડે છે તો કોઈ એમની સામે લઢવાય તૈયાર થઈ જાય છે. હજુ ગઈકાલે જ અમારા ગામમાં બનેલો એક પ્રસંગ એમના પરિચય માટે પૂરતો થઈ પડશે.

અમારા ધનજી મોટા ને એમનાં પત્ની માણેકકાકી એમના ઘરની રવેસીમાં ગપ્પાં મારતાં બેઠાં હતાં ત્યાં આપણા સેવકલાલ ખભે બગલથેલો લટકાવીને આવી પહોંચ્યા. 'જયહિંદ, ધનજીકાકા, કેમ છો?'

'ભિભા રહો હું પાથરણું મંગાવું.' ધનજીકાકાએ ખાલી વિવેક કરવા કહ્યું. હવે અમારા આ ધનજીકાકા પૂરી પહોંચેલી માયા છે. જે એમની હડફેટે ચઢ્યો કે મૂવો જ સમજો.

'પાથરણાની કશી જરૂર નથી, કાકા. અમારાં ખાદીનાં લૂગડાં પાથરણા જેવાં જ છે.' કહેતાં સેવકલાલ રવેસીની ઓટલી પર ગોઠવાઈ ગયા

'સેવકલાલ માટે યા બનાવજે બેટા.' ધનજીકાકાએ કહેવા પૂરતું યાનું જોખમ લીધું.

ત્યાં તો સેવકલાલ બોલી ઊઠ્યા: કાકા, યા નહીં. ફક્ત તુલસીનાં પાનનો ઉકાળો. બાપુએ યા પીવાની સ્પષ્ટ ના પાડેલી છે.'

'તે તમારા બાપ બહુ ભગતીવાળા હશે.' કાકાએ કાકી સામે ઈશારો સમજ્યા છતાં કહ્યું.

'મારા બાપુ નહીં.'

'હૈં, તમારે બાપ જ ન હતા?' હવે કાકી પણ કાકાની સાથે જોડાયાં.

'મેં જે વાત કરી એ ગાંધીબાપુની, એમણે યા પીવાની ના પાડેલી છે. મારા બાપુએ નહીં.'

'તે તમે ગાંધીબાપુને ડુબરૂ મળેલા?'

'એમને મળવાનાં મારાં ભાગ્ય ક્યાંથી? બાપુની હત્યા થઈ ત્યારે તો મારો જનમેય નહીં થયેલો. પણ એમનું સાહિત્ય વાંચીને મેં જીવનમાં ઘણું ઉતાર્યું છે.'

'આ ખાદીય એ સાહિત્ય વાંચીને પહેરવા માંડી હશે.'

'હા, એમ જ થયેલું.' સેવકે કહ્યું,

ત્યાં કાકાની દીકરી લોપા ઘરમાથી બહાર આવી: 'કેવો ઉકાળો?'

'તુલસીનાં દસપંદર પાનાં અને મોરસ ને ચપટીક વાટેલી સૂંઠ દૂધમાં નાંખીને ઉકાળવાનાં.' ને લોપા ઘરમાં ગઈ એટલે સેવક કહે: 'મને લોપાબેનના મોં પરથી એમ લાગે છે કે એમને સાસરીમાં પજવણી થતી હશે.'

'ના રે એવું કાંઈ નથી.'

'એવું હોય તો મારાથી છુપાવશો નહીં.' સેવકલાલ પાછા મૂળ વાત પર આવી ગયા.

'તમને કેમ એવું લાગે છે એ જ સમજાતું નથી. મને લાગે છે કે તમને કમળો થયો છે એટલે બધે એવું દેખાય છે.' કાકાને સેવકની આ જ્યાં ત્યાં માથું મારવાની ટેવ ગમતી ન હતી.

'તો પછી આ હોળીના તહેવાર આવે છે ને બેન અહીં પિયરમાં કેમ છે? ખોટું ન લગાડતા, આ તો અમારું સેવાનું કામ જ એવું એટલે પૂછું છું.'

'તમે પરણ્યા નથી એટલે તમને એ નહીં સમજાય પણ પરણ્યાને પહેલે વરસે દીકરી હોળી પર પિયરમાં જ હોય એવો અમારો રિવાજ છે.' કાકીએ લોપા બે દિવસ પછી પાછી જવાની હતી એ વાત કરવાને બદલે કહ્યું.

'તમે અમારી કે લોપાની ચિંતા કરવા કરતાં ઉકાળો પીઓ ને બીજું વાત કરો.' કાકાએ કહ્યું.

'હું ભૂલતો ન હોઉં તો થોડા સમય પહેલાં હું સેવાફેરી કરતાં આ ગામમાં આવેલો ત્યારે તમારે ઘેર જ ઉકાળો પીધેલો ને મઠિયાંય ખાધેલાં એવું મને ચોક્કસ યાદ છે. તમારા ઘરનાં મઠિયાંની મીઠાશની તો વાત જ કોઈ ઓર. હું જ્યાં જાઉં ત્યાં એની વાત કર્યા સિવાય મારાથી રહેવાય જ નહીં.'

એમની વાતનો મર્મ પામી જતાં કાકી કહે: 'એ વખતે તો દિવાળી આવતી હતી એટલે મઠિયાં કરેલાં, અત્યારે તો સામે હોળી આવે છે એટલે ઘાણી-ચણા હોય પણ એ તો ઉકાળા સાથે ખવાય નહીં ને!'

'ઘાણીચણા તો ગરીબનું મિષ્ટાન કહેવાય. બાપુ કાયમ કહેતા કે ઘરની બહાર નીકળતી વખતે ગજવામાં રૂપિયા ન હોય તો વાંધો નહીં પણ શેર ચણા તો ગજવામાં નાંખી જ જવા.'

'કોણ ગાંધીબાપુ એવું કહેતા હતા?' કાકા-કાકીએ સેવકને ઉડાવવા માંડ્યો.

'ના મારા બાપુ એવું કહેતા. હું એમની એ શિખ કાયમ યાદ રાખું છું. આજેય ગજવામાં ચણા નાંખીને જ નીકળેલો પણ રસ્તામાં એક ગરીબ સ્ત્રીને જોઈને મારું હૃદય દ્રવી ગયું તે એની ઝોળીમાં બધા ઠાલવી દીધા. સેવાનો ભેખ લીધા પછી સ્વાર્થને કેમ વળગી રહેવાય?'

'તે તમારા બાપા હજુય એવી શિખામણ આપ્યા કરે છે?'

'ના, એ તો ગુજરી ગયા. '

'એ તો ઘણું ખોટું થયું. એ હયાત હોત તો તમને ગાંધીને મારગે ચાલતા જોઈને એ કેટલા ખુશ થાતા! લાગે છે કે એય ગાંધીના માણસ હશે. '

'ના, એ તો ઊલટા ગાંધીને ગાળો ભાંડતા હતા. '

'આ તમે ચણાની જે વાત કરી તે તમારાં ઘરવાળાંને ફેરે આખી ગુણી ચણા શેકવા પડતા હશે. ' કાકી.

'ના હું હજુ પરણ્યો નથી. ' સેવક.

ત્યાં બાજુમાથી ચંદુ ચકડોળ આવી પહોંચ્યો.

'તમારી વાતોનો ગણહારો આવ્યો એટલે મને થયું કે કોઈ હાથ જોવાવાળો આવ્યો હશે એટલે હું બહાર આવ્યો. '

'આયો તો બેસ. સેવકને હાથ બતાવ. ' કાકા.

'એમને હાથ જોતાં આવડતું હોત તો અત્યાર સુધી કુંવારા ફરતા હોતા! ' ચંદુએ એની ભાષામાં કહ્યું.

'એ બધું ઘતિંગ છે. '

'એમાં ઘતિંગ જેવું શું છે? તમે પરણ્યા નથી એની તો આખા ગામને ખબર છે. '

'અમે બીજી વાતો કરતા હતા. '

'શાની? '

'એમારે તો આઠે પહોર બસ સેવાની જ હોય, ચંદુભાઈ. '

'પણ હું તમારી પરણવાની વાત કરતો હતો. તે તમે સેવક હજુ સુધી પરણ્યા કેમ નથી? '

'બાપુનો આદેશ છે કે પરણવું તો કોઈ વિધવા કે ત્યક્તા સાથે જ પરણવું નહીં તો આજીવન કુંવારા રહેવું.'

'તે તમારા બાપુ પરણેલા નહીં?' ચંદુએ સેવકને ઉડાવતાં પૂછ્યું.

'એની તો મને ખબર નથી, પણ હું તો ગાંધી બાપુની વાત કરતો હતો, મારા બાપુની નહીં.' ગૂંચવાતાં સેવકે કહ્યું.

'એમ કેમ બને? તમારા બાપુ પરણ્યા હતા કે નહીં એની તો તમને ખબર હોવી જ જોઈએ ને! તમે જાનમાં તો ગયા જ હશે ને!' ચંદુએ સેવકને ચકડોળે ચઢાવ્યા.

હવે સેવકલાલ ગૂંચવાયા. એ કહે: 'મને કશું યાદ નથી આવતું. જો એમણે ગાંધી બાપુની જેમ એમની આત્મકથા લખી હોત તો હું જાણી શકત.''

'એનો વાંધો નહીં સેવકજી પણ તમે પરણો કે નહીં પણ તમારી આત્મકથા જરૂર લખતા જજો.'

'હા, એટલે તમારાં છોકરાંને એટલી તો ખબર પડે કે તમે પરણ્યા હતા કે નહીં.' કાકાએ કહ્યું. ચંદુ ચકડોળ અને કાકાને કોઈ ભટકાઈ જાય એટલે એનું આવી જ બન્યું. આજે સેવક એમની અડફેટે ચઢી ગયા હતા.

કાંઈક વિચારતાં સેવક કહે: 'તમારી એ વાત સાચી. આજ સુધી મને એ વિચાર જ નહીં આવેલો.'

'શાનો, પરણવાનો?' ચંદુએ જાણ્યા છતાં મમરો મૂક્યો.

'ના, આત્મકથા લખવાનો. મારી આત્મકથામાંથી ભાવિ પેઢીને ધણી પ્રેરણા મળશે. બાપુની જેમ....'

પણ તેમને વચમાંથી જ અટકાવતાં ચંદુ બોલી ઊઠ્યો: 'તમે વાતવાતમાં બાપુને આગળ કર્યા કરો છો તે તમારા બાપુ કોઈ મોટા વિદ્વાન માણસ હતા કે શું?'

'હું મારા બાપુની વાત નથી કરતો. હું તો ગાંધી બાપુની વાત કરું છું. એમની મહાનતાની વાત જ ન થાય. તમારા ગામમાં કોઈ મોટા માણસ જન્મેલા?'

'ના અમારા ગામમાં તો બધાં નાનાં છોકરાં જ જન્મે છે, કેમ કાકા?'

'હા, પછી ધીમે ધીમે મોટાં થાય.'

'તમે મારા કહેવાનો મતલબ ના સમજ્યા. મોટા એટલે મહાન માણસ.'

'અમે એ જ કહીએ છીએ, બધાં નાનાં છોકરાં જ જન્મે છે. પછી કેવી રીતે ખબર પડે કે એ મહાન માણસ છે?'

'એવી તો ખબર ના પડે પણ આટલાં વરસથી આ ગામ છે તે કોઈ મહાન માણસ અહીં થઈ ગયા હોય તો એની તો તમને ખબર હોય ને!'

'કદાચ થયા હોય તોય એ તો મરી ગયા હોય.'

'મરી ગયા હોય એનો વાંધો નહીં.'

'તમે તો કેવા માણસ છો? તમે ગાંધીના માણસ થઈને કહો છો કે મરી ગયા હોય તો વાંધો નહીં!'

'મારું કહેવું એમ હતું કે માણસ મરી ગયા હોય તોય એ મહાન હોય તો સહાન જ રહે છે. જો તમારા ગામમાં એવા કોઈ માણસ થઈ ગયા હોય તો.....'

'એ તો કોઈ એમને પૂછે તો ખબર પડે કે ભાઈ તમે મહાન હતા! ને મર્યા પછીય તમે મહાન રહ્યા છો તો સાચી વાતની ખબર પડે.'

'એમાં પૂછવાનો સવાલ જ ઊભો થતો નથી.'

'કેમ નથી થતો? તમારી આ સરકારે સ્વાતંત્ર્ય સૈનિકોનાં ભથ્થાં બાંધી આપ્યાં એમાં એવાએ કઈ જેલમાં કેટલા દિવસ રહેલા એની તપાસ કર્યા વગર કેટલાય મામા-ફોઈનાંને પેન્શન ખાતા કરી દીધા છે એવું ન થાય એટલે પૂછવું પડે.'

'અરે કાકા, એમાં કેટલાક દાખલા તો એવા છે કે અંગ્રેજી અમલદારોના રસોડામાં વાસણ માંજતા હતા એવાય અત્યારે આવાં ભથ્થાં ખાય છે. એ જેલમાં તો શું પણ ક્યારેય સરઘસમાંય નહીં ગયા હોય.'

'એ વાત જવા દો. ગામમાં કોઈ બેનને સાસરી પક્ષે દુખ હોય તો કહો.'

‘એની તો સેવક જેને સાસરી હોય એને ખબર પડે. તમારે તો સાસરી જ નથી એટલે કોઈને કદાચ દુખ હોય તોય તમને એમાં સમજણ નહીં પડે.’

‘આ વાત નાકળી છે તો સેવક સાચું કહેજો, તમે પરણવામાંથી આજ સુધી કેમના રહી ગયા? તમને આજ સુધી કોઈ વિધવા કે ત્યક્તા ન મળી?’ કાકાએ ઠાવકે મોંએ પૂછ્યું.

‘હમણાં બે મહિના પહેલાં એવો યોગ આવ્યો હતો.’ સેવકલાલ બોલ્યા.

‘હૈં, તો પછી જવા કેમ દીધો? અમને કહો તો એનો રસ્તો કાઢી આપીએ.’

‘વારસિયામાં પેલા વચલા ફળિયાવાળા મનસુખભાઈની દીકરી રેવતી ખરી ને. તે એનાં સાસરીવાળાં એને બહુ પજવતાં હતાં તે માં એમાં રસ લઈને એમાં દરમિયાનગિરી કરેલી અને એ રેવતી હા, ના કરતી હતી તોય એના છૂટાછેડા કરાવી આપેલા.’

‘આ તો ભાઈ નવા પ્રકારની સેવા. એને છૂટાછેડા નહોતા લેવા તોય તમે એને છૂટાછેડા કરાવી આપેલા એ તો નવી નવાઈની સેવા કહેવાય. પછી?’

‘પછી શું? મને થયું કે એક ત્યક્તા નારીનો ઉધ્ધાર કરવાની તક આવી છે. મેં એનો હાથ પકડવાની તૈયારી બતાવી. મેં એને મારા પણની વાત કરી ને સાથે બાપુના આદેશનીય સમજણ આપી પણ એ અભાગિણી ન માની. ઊલટું એના બાપે મને ધક્કો મારી ઘરની બહાર કાઢી મૂક્યો. જો એ માની ગઈ હોત તો મારુંય નામ થાત અને એનેય કીર્તિ મળત ને ગાંધીબાપુના આદેશનું પાલન પણ થાત.’

‘પણ તમે એમ સીધો હાથ પકડવા જાવ તો એનો બાપ તમને ધક્કો જ મારે ને!’

‘તમે સમજ્યા નહીં. મેં એનો હાથ નહીં પકડેલો. અમારી સેવાની ભાષામાં હાથ પકડવો એટલે ઉધ્ધાર કરવો.’

‘તે એ રેવલીના બાપેય તમને એની સેવાની ભાષામાં જ ધક્કા માર્યા હશે.’ ચંદુએ કહ્યું.

‘તમે મારી મશ્કરી કરો છો પણ ક્યારેક તમને મારી નિષ્ઠાની ખબર પડશે.’

‘અમે તમારી મશ્કરી નથી કરતા. તમે હિંમત ન હારતા. સેવા કરતા રહેશો તો ક્યારેક મેવા મળી જ રહેશે.’ કાકાએ ઠાવકું મોં રાખી કહ્યું.

'સાવ સાચી વાત. જો તમારું ધ્યેય પાર પાડવું હોય તો એક જગ્યા છે. જો તમે આવી ગાંધીવાદી નમ્રતાને બદલે સ્હેજ જુસ્સાથી કામ લો તો એક અબળાનો ઉધ્યાર થાય એવું છે ને તમારું પણેય સચવાય એવું છે.' ચંદુએ મમરો મૂક્યો ને સેવકની સાથે કાકા ને કાકીય એ ઠેકાણું જાણવા ચંદુની સામે તાકી રહ્યાં.

'એવું હોય તો ગમે એવું હોય તો હું જીવને જોખમેય કામ પાર પાડીશ.'

'પેલા સોની ફળિયામાં મગન ભરાડી રહે છે એની બૈરીને એના ત્રાસમાંથી છોડાવવાનું કામ કરવા જેવું છે. એવી રૂપાળી ને સાલસ છોકરી છે તોય મગનો એને ત્રાસ આપે છે.'

કાકા ને કાકી ચંદુની ચાલ સમજી ગયાં. કાકા કહે: 'એમાં સેવક જેવાનું કામ નહીં.'

'અરે સેવાનું કામ હોય તો કેસરિયાં કરવાં પડે તોય હું પીછેહઠ કરું તેવો નથી.'

'એની બૈરી અમદાવાદમાં રહે છે. મગનો એને નથી તેડતો કે નથી છૂટાછેડા આપતો.'

કાકી કહે: 'બિચારી પારેવા જેવી છોડીનું જીવતર ઝેર કરી દીધું છે એણે. એવી રૂપાળી અને ભણેલી છોડી એને મળી એ જ એનું ભાગ્ય કહેવાય પણ કાગડાને દહીંથરાની શી સમજણ પડે?'

'એટલે તો કહું છું કે એમાં સેવક જેવા સુંવાળા માણસનું કામ નહીં. એને ગાંધી બાપુની શરમ નડે તેમ નથી. એને તો કોઈ માથાનો મળે તો જ એ કાબૂમાં આવે એવો છે.' કાકાએ સેવકને ચાનક ચઢાવવા મમરો મૂક્યો.

'મને એનું ઘર બતાવી દો એટલે આજે જ હું સેવાનો યજ્ઞ શરૂ કરી દઉં.' સેવક ઉત્સાહમાં એવી ગયા.

'એમાં યજ્ઞ કર્યો ચાલે તેમ નથી. સામે હોળી આવે છે એવી હોળી આમાંય કરવી પડે તેમ છે.'

'એનોય વાંધો નહીં. સેવાનો ભેખ લીધો ત્યારથી કેસરિયાં કરેલાં જ છે.'

'તો કરો કંકુના. લોપા, અંદરથી મૂઠી ચણા આપ સેવકને. એમને સેવા કરવા જવું છે.' કાકાએ કહ્યું. ને લોપાએ ઘરમાંથી વાટકી ચણા લાવી સેવકની ઝોળીમાં ઠાલવ્યા.

'જુઓ સેવકલાલ તમે રહ્યા ગાંધીના માણસ એટલે તમારે તો જાણે કશો વાંધો નહીં પણ અમારે તો ગામમાં રહેવાનું એટલે અમારું નામ વચમાં ન આવે એની કાળજી રાખજો.' ચંદુએ પાણી પહેલાં પાળ બાંધતાં કહ્યું.

'એ વાતે તમે બેફિકર રહેજો. આભ જમીન એક થઈ જાય તોય તમારાં નામ વચમાં નહીં આવે એ મારું વચન છે, બસ?' કહેતાં સેવકે જવા તૈયારી કરી.

ચંદુ કહે: 'તમે વચન આપ્યું એટલે અમને ધરપત વળી. તમે રહ્યા ગાંધીના માણસ એટલે અમને તમારો વિશ્વાસ કે વચમાં અમારાં નામ નહીં આવે. પણ એનાથી સાચવજો. પહેલાં તો એ સાવ નામકર જ જશે. કહેશે કે અહીં પરણ્યું છે જ કોણ? પણ તમે મક્કમ રહેશો તો છેવટે માનશે.'

'તો જય હિંદ.' કહેતાં સેવકલાલ ચંદુની છેવટની શિખામણ ગાંઠે બાંધી ઊપડ્યા મગના ભરાડીને નાથવા.

એમના ગયા પછી કાકા, કાકી અને ચંદુ મલકાઈ રહ્યા. લોપા કાંઈ ન સમજાતાં બોલી: 'પણ ચંદુભાઈ, એ મગનકાકા પરણ્યા જ ક્યાં છે?'

'એની તો અમને ખબર છે પણ આ સેવકડાને પાઠ ભણાવવો હતો. પેલી રેવતીની મરજી ન હતી તોય એણે બાપડીના છૂટાછેડા કરાવી આપ્યા હતા. આજે બરાબરનો લાગમાં આવ્યો છે. જો તું અમારે માટે સરસ મઝાની ચા મૂકી લાવ.'

'ગાંધી બાપુનું તો ખાલી નામ દે છે એટલું જ બાકી એણે પોતે પરણવા માટે જ બિચારીનું છૂટું કરાવેલું. જો એને કોઈ વિધવા વિવાહનું ભૂત વળગાડી દે તો એ કોઈકને મરાવી નાંખીને એની બૈરી સાથે પરણવા નીકળે એવો છે.'

પછી ચા પીવાઈ એ પછીય બધાં અલકમલકનાં ગપાટાં હાંકતાં રહ્યાં. એમ કરતાં કલાકેક વીત્યો હશે ત્યાં દૂરથી કોલાહલ સંભળાયો. થોડી વારે સેવક લોહી નિંગળતા કપાળ પર રૂમાલ દબાવતા આવી પહોંચ્યા. 'સાવ અસંસ્કારી માણસ. મને કહે હું પરણ્યો નથી પણ તારી બેન કુંવારી હોય તો મારી સાથે પરણાવ એટલે એને છૂટાછેડા આપું. એણે મને છૂટો ધોકો માર્યો.'

'અમે તો તમને પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે એ માણસ સાવ લબાડ છે. હવે એની વાત પડતી મૂકો, એની સામે તમારા જેવા ભોળા માણસનું કામ નહીં.'

‘તમે એની ચિંતા ન કરશો. હવે તો એ છે ને હું છું. હવે એનેય ખબર પાડી દઈશ કે કોઈ ગાંધીવાદી સેવક એને ભેટ્યો હતો.’ કહેતાં સેવક ગયા ને કાકા ને ચંદુ હાથતાળી દેતા હસી રહ્યા.

સંપેતરાં

લેખક: જયંતીભાઈ પટેલ

જે લોકો પરદેશની મુસાફરીઓથી ટેવાયેલા હશે એ લોકો આ સંપેતરાંના શૈતાની ચરખાની લપેટમાં આવી જ ગયેલા હશે. આ સંપેતરાંનાય પ્રકાર હોય છે. કેટલાંક રૂપાળાં હોય તો કેટલાંક ગંધાતાં હોય. કેટલાંક નાના કદનાં હોય તો કેટલાંક ખાસ્સી જગ્યા રોકે તેવાંય હોય. કેટલાંક હલકાં હોય તો કેટલાંક ખસ્સાં વજનદાર પણ હોય. કેટલાંક છૂપાં પણ હોય, જે લઈ જનારની નજરથી જ છૂપાં હોય પણ કસ્ટમ ઈન્સ્પેક્ટરની નજરથી છૂપાં ન રહી શકે. તો વળી કેટલાંક ઉકરડે નાખવાને બદલે અમેરિકા મોકલવા કાઢ્યાં હોય એવાંય હોય. ક્યાં પોસ્ટ પારસલનો ખર્ચ કરવાનો હતો?

જેમ સંપેતરાંના પ્રકાર હોય છે એમ એ વળગાડવાના પણ અનેક નુસખાઓ હોય છે. તમારા જેવા ઘરના માણસ સાથે જ, એ બાપડો હજુ નવોનવો છે એટલે એને પરદેશની મોંઘી દવાઓ ના પોસાય એટલે આ પૂણ્યનું કામ છે..., એને ઘરનાં જ પાપડ કે અથાણાં સિવાય બીજાં ભાવતાં નથી એટલે... વગેરે વગેરે.

અમારો મિત્ર ભગુ કહેવાય તો અમેરિકાવાસી પણ દર વરસે એક વખત તો એ દેશમાં આવે જ. એને એક ભૂરી ટેવ. એ જે દિવસે અમેરિકા પાછો જવાનો હોય એ દિવસની જાહેરાત એ અઠવાડિયા પહેલેથી સગાં-સ્નેહીઓમાં કરતો ફરે. એટલેથી અટકતો હોય તો સાડું પણ આ ભડનો દીકરો પાછો બધાને કહેતો ફરે: કાંઈ કામ હોય તો કહેજો. હવે તમને, મને ને બધાને ખબર છે કે આવું કોઈ સામેથી કહેનાર મળે તો ન હોય એનેય કામ નીકળી આવે. વળી કેટલાક તો ભગુના જવાની તારીખની જ વાટ જોતા બેઠા હોય. પછી ભગુને ત્યાં જાતજાતનાં સંપેતરાં આવવા માંડે.

આ મોકલનારા જાણે એમ માનતા હોય કે અમેરિકા એમના આ મગનીપુરા જેવું એક નાનકડું ગામડું હશે એટલે ભગુ જાતે જઈને બધાંને વસ્તુઓ હાથોહાથ આપી આવશે. પણ અમને કેટલાક દોસ્તોને જ ખબર છે કે એ બધી ચીજો પોસ્ટમાં કે યુપીએસમાં બધાને મોકલવાના જ ભગુને સીત્તેરથી એંસી ડોલર થઈ જાય છે. દર વરસે જ્યારે આવે ત્યારે એ બધી હૈયાવરાળ કાઢતો હોય છે પણ પાછા જતાં એ બધું ભૂલીને પાછાં નોતરાં દેવા મંડી પડતો હોય છે.

અમેરિકામાં ૯-૧૧ થયા પછીની પહેલી સફરમાં એને બહુ ખરાબ અનુભવ થયેલો. મગનકાકાની ખાટી આંબલીની ઉપાધિએ એ જેલમાં જતાં માંડ બયેલો. વાત એમ બનેલી કે મગનકાકાએ એમના સાળાના સાઢુ માટે ત્રણ વરસની ખાસ સીઝન થયેલી ખાટી આંબલીનું ખાસ્સું બે કીલોનું સંપેતરું એને વળગાડેલું. ત્રણ વરસના સીઝનીંગને કારણે એ આંબલી જાણીતી અને અજાણી એવી બધી દુર્ગંધો ગ્રહણ કરી ચૂક્યું હતું.

ન્યુ યોર્કના એરપોર્ટ પર એની બેગ ખોલી કે સહુથી પહેલું એ મગનકાકાવાળું પેકેટ જ હાથમાં આવ્યું. કસ્ટમવાળાએ એને એક છેડેથી સ્હેજ ફાડીને સુંઘી જેયું ને ત્રણ વરસના સીઝનીંગની વાસ-દુર્ગંધથી એને કમકમિયાં આવી ગયાં. એણે ચીસ પાડી: ઓપિયમ...(અફીણ).

એની એ ચીસથી આખા કસ્ટમ ખાતામાં જાણે ધરતીકંપ થયો હોય એવી હલચલ મચી ગઈ. હજુ તો ભગુ કાંઈ સમજે કે બોલે તે પહેલાં તો એને બે પોલીસવાળાએ જકડી લીધો. હવે વાત એવી કે આપણા ભગુભાઈ મારા જેટલું ઊંચું ભણેલા એટલે એમને ઓપિયમ બોપિયમમાં કશી સમજણ ના પડી પણ સામે જ મગનકાકાવાળું પેકેટ પડ્યું હતું એ તો દેખાતું હતું ને? એણે બોલવા પ્રયત્ન કર્યો: 'નોટ ઓપિયમ... નોટ ઓપિયમ ઈટ ઈઝ ખાટી આમલી.'

પેલો કસ્ટમવાળો અમારી મગનીપુરાની ધૂડિયા ઈસ્કોલમાં ભણેલો નહીં એટલે એને આ ખાટી આંબલીમાં શી સમજણ પડે? પલકમાં તો લેબોરેટરીની વાન આવીને ખડી થઈ ગઈ. ને પાંચ જ મિનિટમાં એમણે મગનકાકાની આ આંબલીને ઓળખી કાઢી. કસ્ટમવાળા બે કીલોના આ ગંધાતા પારસલમાં ઓપિયમ ન નીકળતાં થોડા નિરાશ થયા છતાં આવી હાથ આવેલી તકને એ લોકો એમ સહેલાઈથી જવા દે ખરા? એમણે ભગુના હાથમાં એક ગાર્બેજ બેગ પકડાવી દીધી અને કહ્યું: આ બેગમાં એ સ્ટફ મૂકીને બરાબર બંધ કરીને સામેની કંટેઈનરમાં નાખી આવ પછી હાથ ધોઈને અહીં પાછો આવ. પછી કશું વાંધા પડતું ન હોવા છતાં ભગુભાઈનો માંડ બે કલાકે છૂટકારો થયો. આટલી ઠોકર ખાધા પછીય સુધરે એ બીજા, આ ભડ ભગુભાઈ નહીં.

બીજે વરસે ગામમાં આવ્યો ત્યારેય એણે શરમના માર્યા ગામમાં કોઈને કશું કહ્યું નહીં. અમને બેચાર દોસ્તોને જ એણે આ વાત કરેલી. પણ જ્યારે બીજે વરસે આ જ મગનકાકા બીજા એક સંપેતરાનો એને પાછો પરચો થયો. ભગુ જવાનો હતો એની આગલી સાંજે અમે બેચાર દોસ્તો એને પેટીઓ પેક કરવા લાગવા ગયા હતા. હજુ પેટીઓ ઠાંસીને દબાવીને પેક કરીને શ્વાસ જ ખાતા હતા ત્યાં મગનકાકા એક કિલોની અથાણાની બોટલ

લઈને આવી પહોંચ્યા. મને ખબર જ હતી કે ભગુથી ના કહેવાવાની નથી જ. એટલે મેં કહ્યું: 'મગનકાકા, આ વખતે તો ઓવર વેઈટ થઈ ગયું છે. મહાપરાણે પેટીઓ પેક કરી છે.'

'બેસ હવે તું પેટીઓ પેક કરવાવાળો ના જોયો હોય તો. આટલી અથાણાની બોટલની જગા તો ગમે ત્યાં થઈ જાય. ભગુની હાથની બેગમાંય એ આવી જાય. છેવટે હાથની બેગમાં એની જગા કરવી પડી.

ન્યૂ યોર્કના એરપોર્ટ પર ઊતરી ગભરાતો હોવા છતાં ભગુ ગ્રીન ચેનલમાં ચાલવા માંડ્યો. મોટીમોટી બે પેટીઓ કાર્ટમાં મૂકેલી અને એના પર દાબીને ભરેલાં કપડાં ને સંપેતરાંથી ફૂલીને ગોળ થઈ ગયેલી કેરીઓન બેગ આડી મૂકેલી. એક તો ભગુ ગભરાતો આમતેમ બાધાં મારતો ચાલતો હતો ને તેમાં તેની આગળ ચાલતો પેસેન્જર અચાનક ઊભો રહી ગયો. એની સાથે અથડાઈ ન પડાય એટલે ભગુએ પણ હતું એટલું બળ વાપરીને પોતાની કાર્ટ અટકાવવા પ્રયત્ન કર્યો. આમ કરતાં પેલી કેરીઓન બેગ નીચે પડી. ને એમાંની પેલી મગનકાકાવાળી અથાણાની બોટલના ભૂક્કા બોલી ગયા.

ને સાથે કાચી ઘડીમાં જ આખા પેસેજમાં અને સાથેની રેડ ચેનલમાં અથાણાની તીવ્ર વાસ ફેલાઈ ગઈ. ને એક ઓફિસર 'વોટ્સ ધીસ, વોટ હેઝ હેપન્ડ?' કરતો ધસી આવ્યો. અને અથાણાની વાસને કારણે નાક આગળ રૂમાલ દબાવતો ભગુને કહે: 'આ બધું લઈને મારી સાથે ચાલ.'

એક હાથે ટ્રોલી ધકેલતો, બીજા હાથમાં પેલી અથાણાના તેલથી નીંગળતી કેરીઓન બેગ ઢસડતો ભગુ એની પાછળ ચાલ્યો. ને પેલા અથાણાના આ રેલાથી ગ્રીન અને રેડ ચેનલ વચ્ચે એક સળંગ રેખા અંકીત થઈ ગઈ. એની કેરીઓન બેગ ટેબલ પર મુકાવી પેલાએ તપાસવા માંડી ત્યાં પેલા તાજા રેલા પર પગ પડતાં એક પેસેન્જર લપસ્યો. ને ભગુભાઈની માઠી બેઠી.

માંડ બે કલાકે ભગુને છૂટો કર્યો. પણ એના પાસપોર્ટ પર 'ઓલવેઝ ચેક'નો શેરો મારી કાયમ રેડ ચેનલમાંથી જ નીકળવાની તાકીદ કરી દીધી. એટલેથી પત્યું ન હતું. જે આવી લાંબી હવાઈ સફરથી ટેવાયેલા હોય એ બધા, ચેક્ડ લગેજ મોડું પડે અથવા ગુમ થઈ જાય તો અટવાઈ ન જવાય એ ગણતરીએ કેરીઓન બેગમાં બે જોડી સારાં કપડાં, હજામતનો સામાન, ટૂથ બ્રશ અને દવાઓ રાખે જ છે. ભગુએ પણ એમ જ કરેલું. મગનકાકાના આ અથાણાએ ભગુનાં ચાર ચાર હજાર રૂપિયાનાં બે સૂટ અને બીજા સામાનને લાલ રંગનો ઓપ આપી દીધો હતો. ભગુને કેરીઓન બેગ સાથે એ બધું ગાર્બેજ કરવું પડ્યું હતું.

પછીની સફરમાં એ આવ્યો ત્યારે એ અમારી સામે લગભગ કરગરી જ પડ્યો: 'દોસ્તો, મને આમાંથી બચાવો.' અમને દોસ્તોને પણ થયું કે ભગુ હવે બરાબરનો થાક્યો છે. અમે કહ્યું: 'એનો ઉપાય કરીએ. અમે કહીએ એમ તું કર્યા કર. આ વરસે તું બધાને છૂટથી નોતરાં દેવા માંડ. વજનની ચિંતા ન કરતો.'

બધું દર વખતની જેમ ચાલુ થઈ ગયું. સંપેતરાંના ઢગલા થવા માંડ્યા. ભગુ ચિંતામાં પડી ગયો હતો ને અમને હસતા જોઈ એ અકળાતો હતો. એના જવાની આગલી સાંજે અમે બધાએ ભગુનો બધો સામાન એની બે બેગોમાં અને એની કેરીઓન બેગમાં ભરી દઈ બેગો પેક કરી દીધી. પછી મળવા આવનારા જુએ તેમ પૂઠાના એક મજબુત બોક્સમાં પેલી સંપેતરાની ચીજો સાચવીને પેક કરીને ભરવા માંડી. જે મળવા આવ્યા એમને કહેવા માંડ્યું: 'આ વખતે સમાન બહુ થઈ ગયો છે એટલે બધાને પહોંચાડવાની ચીજોનું અલગ પારસલ કરવું પડ્યું છે.'

ભગુ એની પેટીઓ લઈને અમેરિકા ગયો અને પેલું પારસલ આણંદને સ્ટેશનેથી સીધું અમારે ત્યાં. એ વરસે અમે બધા દોસ્તોએ લગભગ પંદરેક કીલો પાપડ, સાતેક કીલો જુદાં જુદાં અથાણાં ખાધા કર્યા અને બીજી કેટલીક ચીજો બહારગામના દોસ્તોનેય વહેંચી. કેટલીક ઉકરડે નાખવા જેવી ચીજો સાવચેતી રાખી અમે બીજા ગામના ઉકરડામાંય નાંખી આવ્યા.

મહિના પછી અમે જાહેર કર્યું કે પારસલમાં બે અથાણાની બોટલો ફૂટી ગઈ હતી એને કારણે આખું પારસલ એટલું ગંધાતું હતું કે કસ્ટમવાળાએ એને સીધું કચરાપેટીમાં નંખાવી દીધું હતું.

હવે ભગુ આવતાંની સાથે જ જવાની તારીખની જાહેરાત કરી દે છે પણ સંપેતરું આપવા આવતું નથી.

વિપુલ દૂરબીન

લેખક: જયંતીભાઈ પટેલ

કોલેજનું નવું સત્ર હમણાં જ શરૂ થયું હતું. ને જૂના જાણીતા ચહેરાની વચ્ચે કેટલાય અજાણ્યા ચહેરા મીક્સ થવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. એમાંનો એક હતો વિપુલ. એનાં બિલોરી કાચ જેવા લેન્સવાળાં ચશ્માંને કારણે અમે એનું નામ વિપુલ દૂરબીન પાડી જ દીધું હતું ને એક જ અઠવાડિયામાં તો એ નામ અમારા વર્તૂળમાં પ્રચલિત પણ કરી દીધું હતું.

એનામાં અહંનો જાણે અભાવ હતો અને એ પોતે સામાન્ય અને ગરીબ ઘરમાંથી આવતો હતો એટલે અમે એને સહજપણે અમારામાં ભેળવી દીધો હતો. ગામડાની ગરીબીમાંથી આવતા વિદ્યાર્થીઓને હેરાન ન કરવા એ અમારો નિયમ હતો. એક મહિનામાં તો એ જાણે

અમારા ગ્રુપનો વરસો જૂનો સભ્ય હોય એમ બધાની સાથે ભળી ગયો હતો.

અમે બીજા પણ કોઈ એને હેરાન ન કરે એની સાવચેતી રાખતા હતા. બહાર હોટેલમાં અમે ઘણી વખત એને અમારી સાથે ખેંચી જતા હતા ને અમારે ખર્ચે એને ચાપાણી પણ કરાવતા હતા. ને એય પોતાની એવી મોંઘી હોટેલોમાં નાસ્તો કરવા જેવી સ્થિતિ નથી એમ કહ્યા કરતો હતો. અમે એવી ચિંતા ન કરવા કે એવી શરમ ન રાખવા એને સમજાવતા હતા.

થોડા વખતમાં તો એ એની પેલી ગરીબાઈનાં રોદણાં રડવાની ટેવમાંથી મૂક્ત થઈ ગયો હોય એમ વર્તવા પણ લાગ્યો હતો. ગામડામાંથી આવતો હતો એટલે અમારી જેમ વટ પાડવા નહીં પણ નાનપણની ટેવને કારણે એ શરૂમાં બીડીઓ પીતો પણ પછીથી અમારી અસરથી એય સીગારેટ પીતો થઈ ગયો હતો. એ અમારાથી છાની રીતે સીગારેટ પીતો હતો એટલે અમને લાગતું હતું કે અમને સીગારેટની ઓફર કરવી એને પોસાય તેમ ન હોવાથી એમ કરતો હશે.

એક વખત એ રસ્તાની બાજુમાં ઊભો સીગારેટ પી રહ્યો હતો ને અમે ચારેક દોસ્તો એની પાસે પહોંચી ગયા તો એ ખેદથી કહે: ‘તમેય સાલા, મને એવે વખતે ભટકાઈ ગયા કે મારે તમને સીગારેટની ઓફર કરવી હોય તોય ન થાય. આ છેલ્લી સીગારેટ હતી ને તમે આવ્યા.’ કહેતાં એણે સીગારેટનું ખાલી પાકીટ રોડની બાજુમાં ઝાડ ઉછેરવા માટે કરેલા વાડોલામાં એવા ખેદથી ફેંક્યું કે અમારે કહેવું પડ્યું, ‘તારે એમ દુઃખી થવાની જરૂર નથી. અમારી પાસે અમારી બ્રાન્ડ છે જ.’ તોય એના મોં પરથી ખેદનું વાદળ દૂર ન જ થયું.

પણ એને માટેની અમારી એ ગેરસમજનો અચાનક અંત આવ્યો. એને ગામથી એનો એક દોસ્ત એને મળવા આવ્યો હતો. વિપુલ લાયબ્રેરીમાં ગયો હતો એટલે અમે એના એ દોસ્તને અમારી રૂમમાં બેસાડ્યો. પછી વાતવાતમાં ખબર પડી કે વિપુલને ઘેર તો સો વીધાંની ખેતી હતી ને કેસર કેરીની વાડી હતી. આખા ગામમાં સૌથી સુખી ઘરનો એ દીકરો હતો. પેલાની વાતથી અમને આશ્ચર્ય થયું એના કરતાં વધારે તો ગુસ્સો આવ્યો. આટલા દિવસ અમને એણે છેતર્યા હતા ને અમારે ખર્ચે એ તાગડધિન્ના કરતો હતો. ને અમે એને બરાબરનો પાઠ ભણાવવાનું નક્કી કર્યું.

એની સામે બીજી કશી વાત ઉખેડવાને બદલે અમારામાંના એક જણે કહ્યું, ‘આજે વિપુલને ગામથી મહેમાન આવ્યા છે તો મારા તરફથી પાર્ટી.’ ને બધા ઉપડ્યા આણંદ. હોટેલમાં જઈ બધાએ મોટું મસ બિલ આવે એટલું ઝાપટ્યું. પછી એક જણ કહે: ‘હું બિલ ચુકવતો આવું.’

ત્યાં બીજો કહે: ‘વિપુલ તું આરામથી ખાઈ લે, હું મહેમાનને પાન ખવડાવું.’ ને વિપુલે વધારે રાહતથી ખાવા માંડ્યું. એણે વિચાર્યું હશે કે બધાની સાથે બહાર જઈશ તો પાન

ખવડાવવાના પૈસા કાઢવા પડશે. ને અમારે એમ જ કરવું હતું ને.

પેલા મહેમાનને કશી સમજણ પડે તે પહેલાં એને રીક્ષામાં ધકેલી અમે વલ્લભવિદ્યાનગરને રસ્તે પડ્યા. મોડેમોડે પેલાને લાઈટ થઈ ને એય ખુશ થઈ ગયો. એ કહે: ‘આજે એની જે વલે થશે એ જોવાની મઝા પડશે, બાકી એની પાસે આમ પચાસ રૂપિયા જેવું બિલ ચુકવાવવું એ તો ન મानी શકાય એવી વાત.

‘પચાસ નહીં, એંસીથી ઓછું નહીં હોય. અમને આજ સુધી પોતાની ગરીબીનાં રોડાં રડીને છેતરતો હતો એનો બદલો એને આજે મળી જશે.’

‘અરે, આટલાથી ઓછું પતવાનું છે? આ તો એને છેતરીને ખર્ચાવ્યા છે. કાલે પંદર જણની પાર્ટી એની પાસે ન અપાવું તો મારું નામ કૌશિક નહીં.’ ને અમે બધા એની સાથે એની સાથે સંમત થઈ ગયા.

પણ વિપુલને માથે જે વીતી હતી એની અમને હજુ ક્યાં ખબર હતી? એ ગરીબ ધરનો દીકરો ખિસ્સામાં મોટી રકમ રાખે ખરો? વળી આજે તો મનીષે પોતાને ખર્ચે પાર્ટી આપવાની જાહેરાત કરી હતી. એ ખાઈને રૂમાલથી હાથ કોરા કરતો વટથી બહાર નીકળવા ગયો તો મેનેજરે એને ઈશારો કરીને પાછો બોલાવ્યો: ‘બિલ ચુકવવાનો વિચાર નથી કે શું?’

‘મારા દોસ્તોએ બિલ ચુકવી દીધું છે.’ એણે વટથી કહ્યું.

‘ના, એમણે તારે માટે બાકી મૂક્યું છે એટલે મને આલાંબાલાં બતાવ્યા વગર પૈસા કાઢ.’

હવે વિપુલ ગભરાયો. છતાં એણે પૂછ્યું, ‘કેટલું બિલ છે?’

‘પંચ્યાસી રૂપિયા ને પચાસ પૈસા.’

જો કે એને ધ્રાસકો તો પડ્યો જ હતો. ને મેનેજરે જ્યારે બિલનો આંકડો કહ્યો ત્યારે તો જાણે એના પગ નીચેથી જમીન જ સરકી ગઈ હોય એમ એને લાગ્યું. એને સમજાઈ ગયું કે પેલા લોકોએ એને બરાબરનો ફસાવ્યો હતો. એના ખિસ્સામાં એટલા પૈસા હોત તો પણ એ કાઢતાં એનો જીવ ન ચાલત. પણ આજે તો એની પાસે માંડ પંદર રૂપિયા હતા ને એટલું મોટું બિલ?

એણે ખિસ્સામાંથી બતા એ બધા પૈસા બહાર કાઢ્યા. એ માંડ ઓગણિસ રૂપિયા હતા. એમે મેનેજરને કહ્યું, ‘મારી પાસે આટલા જ છે. જો તમે મને છૂટ આપો તો હું વિદ્યાનગર જઈને બાકીના લઈ આવું.’

‘તું જન્મ્યો એ પહેલાંનો હું મેનેજરી કરું છું. બાલાં બીજાને બતાવજે. સીધી રીતે પૈસા કાઢ.’

‘મારો વિશ્વાસ કરો. વેઈટરને પૂછો, હું કાયમ અહીં આવું છું. આટલું મોટું બિલ થશે એવી મને ખબર ન હતી. તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મારું ઘડિયાળ રાખો. હું એક જ

કલાકમાં પૈસા લઈને આવું ત્યારે મને પાછું આપજો.' વિપુલને થયું કે આજે આ લોકો હડકાં ભાંગીને ઘક્કા મારીને રસ્તામાં ફેંકી આબરૂ લીધા વગર છોડશે નહીં.

‘અમે એવો કબાડીનો ધંધો કરતા નથી. પણ પૈસા વસુલ કરવાના બહુ રસ્તા છે અમારી પાસે. તું કોલેજમાં ભણતો હોય એમ લાગે છે એટલે અમે પોલીસને નહીં બોલાવીએ કે તારાં હાડકાંય નહીં ભાંગીએ. નંદુ, આ કડકાને એપ્રન પહેરાવી કામે લગાડી દે. જો જરાય આઘો પાછો થાય તો મને કહે જે.’ કહેતાં મેનેજરે પૈસા ગલ્લામાં મૂક્યા.

વિપુલે રાતના અગિયાર વાગ્યા સુધી ડીશો સાફ કરી ને ટેબલોય લૂછ્યાં. આટલું કર્યા છતાં છૂટવાને વખતે મેનેજરે એને કહ્યું, ‘તેં જે કામ કર્યું એનાથી મારા પૈસા તો વસુલ નથી થયા પણ હવે પછી મારી હોટલમાં પગ મૂકતા પહેલાં પૂરતા પૈસા લાવવાનું તને યાદ રહેશે.’

પછી તો ગજવામાં પૈસોય હતો નહીં એટલે રીક્ષા કરવાનો વિચાર પડતો મૂકીને એણે વિદ્યાનગરનો રસ્તો પકડ્યો. રાતે બાર વાગ્યે એ રૂમ પર આવ્યો ત્યારે અમે એની રાહ જોતા બેઠા જ હતા.

‘સાલા, આવું કરવાનું?’ કહેતાં એ રડી પડ્યો.

‘ને આટલા દિવસ તું અમને તારી ગરીબાઈનાં રોદણાં રડીને છેતરતો હતો એનું કશું નહીં? અમને તારી સો વીઘાંની ખેતીની ને કેસર કેરીની વાડીની ખબર પડી ગઈ છે. આવતીકાલે અવકુલમાં તારા તરફથી પંદર દોસ્તોની પાર્ટી રાખી છે એનું બિલ પણ તારે જ ચુકવવાનું છે એટલે ખિસ્સામાં પૂરતા પૈસા લઈને નીકળજે નહીં તો આનાથીય ખરાબ દશા થશે.’ કૌશિકે કહ્યું.

‘પંદર જણાની પાર્ટી? એટલું બિલ ચૂકવતાં તો હું મરી જાઉં.’ વિપુલ કરગરી પડ્યો.

‘હવે એવાં ખોટાં રોદણાં રડવાનાં બંધ કર. આટલા દિવસ અમે તને સાચવ્યો એ તો ગરીબ જાણીને. ફરીથી અમારી આગળ આવાં રોદણાં રડ્યો છે તો આનાથીય બૂરી દશા થશે એ ધ્યાનમાં રાખજે.’ બીજાએ કહ્યું.

‘મને ખબર નહીં કે તું અહીં કોલેજમાંય ગામની જેમ ગરીબાઈનો આવો ઢોંગ કરતો હોઈશ એટલે મારાથી સાચી વાત કહેવાઈ ગઈ.’ એના દોસ્તે કહ્યું.

બીજે દિવસે એણે પાર્ટીનું બિલ કચવાતે મને આપ્યુંય ખરું. પણ પછી એણે જ્યારે જાણ્યું કે અમે આટલા વટથી ફરતા હતા છતાં એના જેવી અમારી કોઈની સ્થિતિ ન હતી ત્યારથી એ રાગે આવી ગયો છે.

આમ તો ઘનિયાનો વિચાર માંદા પડવાનો ન હતો પણ એક દિવસ વહેલી સવારે એ ફરવા નીકળ્યો હતો. એને એમ કે એ એકલો જ ફરવા નીકળ્યો હશે પણ થોડેક ગયો હશે ને એને વરસાદ ભેટી ગયો. એય વહેલો ફરવા નીકળ્યો હશે. એમાં આ બેય સામસામે ભટકાઈ પડ્યા. એ વરસાદ ઘનિયાને એવો તો જોસભેર ટકરાયો કે ઘનિયાને ઠંડીનું એક લખલખું આવી ગયું.

ઘેર આવતાં સુધીમાં તો એ દાંત કકડાવતો ધુજવા માંડ્યો હતો. ઘરમાં પેસીને બીજો કશો વિચાર કર્યા સિવાય એ ભીનાં કપડાં સાથે જ પથારીમાં ફૂટી પડ્યો ને રજાઈ ઓઢીને ગોટપોટ થઈ ગયો. એનાથી એની ઠંડી તો ના ઊડી પણ એ શરદીમાં પટકાઈ પડ્યો.

સવારના લગભગ અગિયાર વાગ્યા સુધી એ બહાર ઓટલે બેસવા ન ગયો એટલે એનો દોસ્ત મફત એને શોધતો ઘેર આવ્યો. એને આમ પડેલો જોઈ કહે: ‘આમ નાનાં છોકરાંની જેમ ગભરાઈ શાનો જાય છે? દૂધમાં સ્ફેજ હડદર ને મીઠું નાંખીને બે ધૂંટા પી જા. કલાકમાં તારી શરદી ભાગી ગઈ જ સમજ.’

ને તમે બૈરાંની જાતને તો જાણો છો ને. રેખાએ ખાસ્સું અડધો શેર દૂધ લઈ એમાં ચમચી મીઠું અને ચમચી હડદર ઓગાળી દીધાં. મફત કહે: ‘લે, આંખ મીંચીને ગટગટાવી જા.’

મફત સામે ઊભો હતો એટલે ભાઈ એને આંખો બંધ કર્યા સિવાય, ઉઘાડી આંખે જ એ પી જવું પડ્યું. ને એણે મનમાં એ મફતિયાને મણમણની ચોપડાવતાં ગાંઠ વાળી કે ક્યારેક એવોએ માંદો પડ્યો તો એને હું બે તોલા એરંડિયું પાયા વગર છોડીશ નહીં. મફત થોડી વાર તો એની બેઠા થવાની ને એની સાથે બહાર નીકળવાની રાહ જોતો બેસી રહ્યો પણ જ્યારે એને લાગ્યું કે આજે એ ઊઠવાનો નથી જ, ત્યારે ‘તું ઢીલો ને ઢીલો જ રહ્યો.’ કહેતો એ ચાલ્યો ગયો.

એ ચાલ્યો ગયો એનાથી ઘનિયાને આનંદ થયો પણ એ આનંદ બહુ લાંબો ટક્યો નહીં. મફતે ઓટલે બેસતા બીજા દોસ્તોને ઘનિયાની શરદીની વાત કરી ને બીજા ત્રણ દોસ્તો એવી પહોંચ્યા: ‘ભાભી, અમારી બધાની ચા મૂકજો. ને ઘનિયા માટે બરાબરનો સૂંઠનો મસાલો નાંખીને એક પ્યાલો ઉકાળો પણ બનાવજો.’ ને ઘનિયાને કહે: ‘તું તો સાવ ઢીલો જ રહ્યો. ભગોળે તાવ હોય ને ઘેર ખાટલો ઢાળે એવો.’

ઘનિયાએ ઘણું કહેવા કર્યું કે હમણાં જ હડદર ને મીઠાનો કઢો પીધો છે એટલે ઉકાળો કલાકેક પછી પીશ. પણ એ લોકો એને એમ છોડે ખરા? ને રેખાય એની સામે ગયા જનમનું વેર વાળતી હોય એમ દોઢ કપ ભરીને ઉકળો બનાવી લાવી.

ઘનિયાને આ દોસ્તો આજે દુશ્મનશીય ભૂંડા લાગ્યા પણ એને એ ઉકળો પીધા વગર છૂટકો જ ક્યાં હતો? જો એ હા, ના કરે તો એ લોકો નાળમાં ભરીને એ ઉકાળો એના મોઢામાં રેડે એવા હતા. કલાકેક બેસીને એ લોકો ગયા ને ઘનિયો હજુ હાશકારો અનુભવે તે પહેલાં તે પહેલાં બાજુમાંથી નાથાકાકા હોકા માટે દેવતા શોધતા આવી પહોંચ્યા. હમણાંનો ઘનિયાને ઘેર ચૂલો સળગાવવો બંધ કર્યો હતો એટલે દેવતા તો એમને ન મળ્યો પણ ઘનિયો એમના હાથમાં આવી ગયો.

એ કહે: ‘રેખા વહુ, તમે ચૂલો સળગાવીને ઉપર પાણી ગરમ કરવા મૂકો. ને ઘરમાં વીક્સની ડબ્બી તો હશે. ના હોય તો મારે ઘેરથી લેતો આવું. ચૂલો સળગશે તો મારે હોકામાં ભરવા જોગો દેવતાય પડશે.’

આ લોકો જે આવે છે એ પોતાનું પહેલાં પાકું કરે છે ને પછી મારી રેવડી કરે છે, ઘનિયો વિચારી રહ્યો. પણ આજે એનું કશું ચાલે તેમ જ ક્યાં હતું? રેખાએ બે લોટા જેટલું પાણી બરાબર ઉકાળીને ઘનિયાની સામે ટેબલ પર મૂકી દીધું. ને નાથાકાકાએ પણ વીક્સની શીશી, એમના ઘરની ન હતી એટલે એમાંથી આખી ચમચી ભરીને વીક્સ કાઢીને એ પાણીમાં નાખી દીધી. પછી ઘનિયાનું માથું પકડીને એના પર ટુવાલ ઢાંકીને એ ઉકળતા પાણી પર દબાવી દીધું. ઘનિયાને થયું કે પોતે સ્હેજ ઢીલો પડશે તો એના નાકનું ટેરવું એ ઉકળતા પાણીમાં ઝબકોળાઈને બફાઈ જશે.

ગમે તેમ પણ નાથાકાકા પોતાની ચલમમાં દેવતા ભરીને એમનો હોકો ગડગડાવતા ગયા. ઘનિયાને હાશ થઈ. એને થયું કે આ બધા સામટા ઉપચારોથી એની તબિયત સુધરવાને બદલે બગડે નહીં તો સારું. ત્યાં રેખા ચૂલો ઠારીને બહાર આવતાં પૂછી રહી: ‘હવે કેમ લાગે છે?’

ને ઘનિયાનો પારો ગયો: ‘તુંય બધા કહે એમ કઢા બનાવ્યા કરે છે ને મારે પીવા પડે છે. જો હવે કશું બનાવી લાવીશ તો એ હું તને જ પીવડાવીશ એની ખાતરી રાખજે.’ એણે રેખાને ચીમકી આપી.

ત્યાં કંકુકાકી સામી ખડકીમાંથી આવી પહોંચ્યાં, ‘અલ્યા ભૈલા, તને હીકળિયું થયું તો તારે મને હાંક મારવી જોયે ને. એમાં તો જેટલાં મોઢાં એટલી વાતો પણ એમાં કોઈ દવા કામ ના આવે. જો રેખા વહુ, બે ચમચી જેટલો અજમો અડધોપડધો શેકીને એને રૂમાલમાં પોટલી વાળીને લઈ આવ. પછી ભાર છે એ શરદીના કે કેડો ના મૂકે?’

ઘનિયાએ પોતાનો બચાવ કરવામાં કશું બાકી ન રાખ્યું પણ કંકુકાકી સામે આખા ગામમાં કોઈનું ચાલ્યું હતું કે એનું ચાલે?

હવે આ કંકુકાકી પણ એક જાણવા જેવી માયા હતાં. આખા ગામમાં એમની વાતનો વિરોધ કરવાની કોઈની હિંમત ન હતી. એમના આવા તુક્કા કેટલાક અકસીર હોતા તો કેટલાક

બેકફાયરમાં પણ પરિણમતા હતા. પણ એમનો બતાવેલો ઉપચાર કરવામાંથી છટકી શકે એટલું જોમ આ ધનિયમાં ન હતું.

પતિની સૂચના ભૂલીનેય રેખા શેકેલા અજમાની પોટલી લઈ આવી. ને કંકુકાકીએ જાતે જ એ પોટલી ધનિયાના નાક સામે ધરી: 'હવે ઊંડા શ્વાસ લે.' એમણે ઓર્ડર છોડ્યો ને વગર પ્રયત્ને જ ધનિયાથી ઊંડો શ્વાસ લેવાઈ ગયો. એક કલાક કંકુકાકી એને અજમો સુંઘડતાં બેસી રહ્યાં. પછી યા પીને પોતાના અકસીર નુસ્ખાની વડાઈ કરતાં સીધાવ્યાં.

આ બધી પરોજણમાં બપોરના બે વાગી ગયા હતા. રેખા નવરી પડે તો ખાવા કરે ને? જો કે ધનિયાને હવે કશું ખાવાની રુચિ પણ રહી ન હતી. એનું પેટ તો વગર ખાધેય, અજમાની ને વીક્સની વરાળથી તડતડ થઈ રહ્યું હતું. એણે મનથી મક્કમ નિર્ણય કર્યો કે હવે કોઈ નવો નુસ્ખો લઈને આવે તો એને ખોટું લાગવાની ચિંતા કર્યાં સિવાય નન્નો વાસી દેવો.

પણ ત્યાં જ નાથાકાકાની એન્ટ્રી થઈ. ધના હું તને કહેવાનું ભુલી ગયો કે આ નાસથી તને ગેસ જેવું લાગશે પણ એક હળવો જુલાબ લઈ લેવાથી એ શાંત થઈ જશે ને પેટેય સાફ થઈ જશે.'

ને મનમાં નક્કી કરેલા નિર્ધારને ભૂલીને ગેસથી ફાટફાટ થતો ધનિયો કાકાની વાત સાથે સંમત થઈ ગયો. ને રેખાએ બે પ્યાલા યા બનાવી એક પ્યાલો કાકાને આપ્યો ને બીજા પ્યાલામાં અડધી ચમચી એરંડિયું નાખીને એ ધનિયાને આપ્યો. ને ધનિયો એ હસતે મોંએ પી પણ ગયો.

અલબત્ત એ પીતાં એણે મનમાં બીજી ગાંઠ નાળી કે હવે ફરી માંદા ન પડવું ને કદાચ પડી જવાય તોય ઓટલે બેસવા જવાનો ક્રમ ન તોડવો. અને પેલા દોસ્તોમાંનો કોઈ માંદો પડી જાય તો આનો બદલો બરાબરનો લેવો.

મફતનો મોહ

લેખક: જયંતીલાઈ પટેલ

મફત મેળવવાની વૃત્તિ માણસમાત્રમાં રહેલી છે. કેટલાક એમાંથી બચી ગયા હોય છે પણ કેટલાક પરણેલા હોય છે. આમાં હું તમારી બધાની જેમ આ બીજા પ્રકારના લોકોમાં આવી જાઉં છું.

મારી વાત કરું એ પહેલાં મારા જેવા મારા એક મિત્રની વાત કરી લઉં. એમણે એક વખત મફતના મોહનો અતિરેક કરી નાખેલો. વાત એમ હતી કે બુકબોન્ડવાળાએ ઈન્સ્ટન્ટ કોફીની દરેક બોટલ સાથે એક મગ મફત આપવાની જાહેરાત કરેલી. મારા આ મિત્ર ચંપકના ઘરમાં ત્રણ જણ કોફી પીતાં હતાં એટલે અમારા કરતાં એને ઘેર કોફીનો વપરાશ થોડો વધારે હતો.

ચંપકે બધી રીતે હિસાબ માંડી જોયો. પછી એકી સાથે પૂરી બાર બોટલ કોફી ખરીદી સાથે બાર મગનો સેટ વસાવ્યાનો સંતોષ માણી લીધો. જો કે અમને તો એણે જ્યારે એક અઠવાડિયા પછી એને ઘેર કોફી પીવા બોલાવ્યા ત્યારે જ આ વાતની ખબર પડી અને વધારે ખબર તો છ મહિના પછી પડી. છ મહિનામાં એને ઘેર છ બોટલ કોફી વપરાઈ હતી. એમાંની છેલ્લી બે બોટલની કોફીમાં ભેજને કારણે ગાંગડા બાઝી ગયા હતા. જો કે એ ગાંગડા એવા કઠણ ન હતા એટલે ચમચીથી દબાવીને કે હાથે મસળીને કોફી બનાવવામાં ખાસ વાંધો આવતો ન હતો.

પણ બાકીની પલી છ બોટલોની શી દશા હશે એની કલ્પના કરતાં ચંપકે કહેવા માંડ્યું હતું, ‘જ્યાં સુધી બોટલ પેક હોય છે ત્યાં સુધી કોફીમાં ગાંગડા થતા નથી. ખોલ્યા પછી જ ગાંગડા વળે છે.’ અમે એની ઠેકડી ઉડાવીને મજા કરી લેતા હતા. પણ છેલ્લી ચાર બોટલોની કોફી તો એણે ખાંડણીમાં ખાંડીને ચારણીથી ચાળીને વાપરી હતી એ અમને ચોક્કસ યાદ છે. અમે એ પછી એક કહેવત પણ પાડી દીધેલી. કોઈ આવું વગર વિચાર્યું ગાંડપણ કરે તો અમે એને કહેતા: ચંપકછાપના મગ લેવા ગયા હતા.

આ તો થઈ ચંપકની વાત પણ કોઈ બીજાને અનુભવે ડાહ્યો થયાનું સાંભળ્યું છે કદી? તે ભાઈ હું પણ એક વખત આ મફતના ચક્કરમાં આવી ગયો હતો. મફતની વાત કે વાયકા ગણતરીની ક્ષણોમાં તો આખા ગામની સ્ત્રીઓમાં ફેલાઈ જાય છે ને મારા જેવા પતિઓ ફસાઈ જાય છે. એમાં કહ્યાગરા પતિ હોવું જરૂરી નથી. ફક્ત પતિ હોવું એ પૂરતું છે. સ્ત્રીહઠ મક્કમ પતિનેય કહ્યાગરા બનાવી દે છે. હું એમાં જ આવી ગયો ને.

અમારા શહેરમાં એક કંસારાએ હાલમાં જ બહુ મોટી શો કેસવાળી વાસણની દુકાન શરૂ કરી હતી. એણે જાહેરાત કરી હતી કે સોમવારની સવારે પહેલા આવનારા બસો ગ્રાહકોને ચારસોની કિંમતનું કોપરના બોટમ અને હેંડલવાળું સ્ટીલનું તપેલું ફક્ત બસો રૂપિયામાં આપવામાં આવશે એટલું જ નહીં પણ સાથે એંસી રૂપિયાની કિંમતનો સ્ટીલનો જગ મફત આપવામાં આવશે. હવે આવી લોભામણી જાહેરાત હોય તો તપેલાની જરૂર હોય કે ન હોય તો પણ કોઈ પણ સ્ત્રી એ ખરીદવા તૈયાર થઈ જાય કે નહીં? ને મારા જેવા પતિનેય કહ્યાગરા થવાની ફરજ પડે કે નહીં? મેં કમને શ્રીમતિને હા પાડી. બસો રૂપિયા માટે થઈને ઘરમાં કંકાસ થોડો થવા દેવાય છે?

પણ આ વાત બસો રૂપિયાથી પતવાની ન હતી. હજુ તો શનિવારની સવાર હતી ને મેં તપેલું ખરીદવાની છૂટ આપ્યાને પૂરા પંદર કલાકેય થયા ન હતા ત્યાં શ્રીમતિને કોણ જાણે ક્યાંયથી ખબર પડી કે આખા શહેરની સ્ત્રીઓ તપેલાં ખરીદવા પડાપડી કરવાની છે. એમણે કહ્યું, ‘આપણે જો પહેલાં બસોમાં નંબર લગાડવો હોય તો રાતથી જ લાઈનમાં ઊભાં રહી જવું પડશે.’

એમની વાતથીહું ગભરાયો. ‘આપણે એટલે, તું મને તારી સાથે લઈ જવા તો નથી માગતી ને!’

‘મને ખબર પડી છે કે એ બધીયો રાતના બે વાગ્યાથી લાઈન લગાવવાની છે.’

‘તો?’

‘તો શું? આપણે એમનાથીય વહેલાં લાઈન લગાવી દઈશું. મેં બધો પ્લાન ઘડી કાઢ્યો છે. આપણે કાલે સાંજના છ વાગ્યે ઘેરથી નીકળવાનું, બહાર જમવાનું પછી છેલ્લા શોમાં ફિલ્મ જોઈ રાતના સાડા બાર વાગ્યે સ્ટોર પર પહોંચી જવાનું. તમને ઊભા રહેતાં થાક લાગતો હોય તો આપણે થેલીમાં એક શેતરંજી અને હવા ભરવાનું ઓશીકુંય લેતાં જઈશું, પછી કશો વાંધો ખરો?’ ફૂટપાથ પર શેતરંજી પાથરીને ભીખારીની જેમ બેસવાની કલ્પનાથી જ મને ચક્કર આવી ગયાં પણ સગુણાની આ હઠથી બચવું મુશ્કેલ હતું.

પેલો એંસી રૂપિયાનો - કદાચ ચાલીસ કે પચાસ રૂપિયાનોય નહીં હોય એ જંગ મફત લેવા જતાં પહેલાં થનારા સો રૂપિયાના ખર્ચનો અણસાર તો એમણે મને આપી જ દીધો. મને થયું કે એમણે એની કોઈ બેનપણીનો સંગાથ કરવાનું ન કહ્યું હોય તો સાડું, નહીં તો મારે એક જણનો વધારાનો જમવાના બિલનો ને ફિલ્મની ટિકીટનો ખર્ચ ભોગવવાનો થશે. પણ એમણે મનથી ફિલ્મનો કાર્યક્રમ ઘડી નાખેલો એટલે કોઈને સાથે લેવાનું ટાળેલું.

પછી અમે બેય જણાં પૂરી તૈયારી સાથે જંગ જીતવા મેદાને પડ્યાં. એમણે નક્કી કરેલા સરંજામ ઉપરાંત મારી તબિયતને લક્ષ્યમાં રાખી મારે માટે મફલર, ટોપી, સ્વેટર ને પાણીની બોટલ સાથે લીધાં હતાં એ મને પહેલાં તો વધારે પડતું લાગ્યું હતું પણ રાતના બે વાગ્યે સ્ટોરની સામે સૂસવાતા પવનનો સામનો કરતાં ઊભો હતો ત્યારે મને અમની એ અગમબુધ્ધિ માટે માન થયું.

એ બધી વાત તો પછી પણ અમે પકવાનમાં દાખલ થયાં ત્યારે જ અમને ખબર પડી કે અમે ત્યાં પણ એકલાં ન હતાં. અમારા જેવો જ કાર્યક્રમ બનાવીને નીકળેલા મારા જેવા એક પત્નીવત્સલ દોસ્ત શરદ અને એનાં પત્ની રેખાનો ભેટો થઈ ગયો. અમારા બેયના હાથમાં થેલીઓ જોઈને શરદે પૂછ્યું, ‘ક્યાંક બહાર જાઓ છો કે શું, સનતભાઈ?’

ને મને હળવો હડસેલો મારતાં સગુણાએ કહ્યું, ‘તમારા દોસ્તને આજે તો પરાણે બહાર જમવા ખેંચી લાવી છું. પણ તમે?’

‘અમારેય તમારી જેમ જ. આજે બહાર જમીને એક સગાને ત્યાં બેસવા જવું છે. મોડે સુધી ગપ્પાં મારીશું પછી રેખાને એક અર્લીબર્ડના સેલમાં જવાનું છે એટલે સીધા ત્યાં જઈશું. તમેય કશો ખાસ પ્રોગ્રામ બનાવીને ના નીકળ્યાં હો તો ચાલો ને અમારી સાથે, અમારે કંપની થશે.’ રેખાએ એને કોણીનો હળવો હડસેલો માર્યો એની અવગણના કરતાં શરદે કહી જ નાંખ્યું.

પણ એનો એવો જ જવાબ આપવાનાં મારાં નસીબ ક્યાં હતાં? ‘હા, એ સેલનું ફ્લાયર

તો અમારે ત્યાંય આવ્યું છે, અમે એકબે જગ્યાએ જવાનું નક્કી કરીને નીકળ્યાં છીએ એટલે શું થાય? છતાં જો વહેલાં ફી થઈશું ને તમારા આ દોસ્ત માનશે તો ખરીદવા તો નહીં પણ સેલ જોવા ઉજાગરો કરી નાંખીશું.’ મારાં પત્ની સગુણાએ છાશ લેવા જતાંય દોણી સંતાડતાં મોઘમ જવાબ આપ્યો.

‘અરે, ચોક્કસ આવજો. અમારેય કંપની થશે.’ શરદથી બોલ્યા સિવાય ન રહેવાયું.

જો કે રેખાએ મોઢું ઠાવકું રાખવા પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું, ‘લો, આપણે મોઢું થશે, ચાલો. ને એમનેય મોઢું થતું હશે.’ ને એ બેય રસ્તે પડ્યાં.

થોડી વારે બહાર નીકળતાં સગુણા બોલી: ‘થિયેટર પર પણ કોઈ ભટકાઈ ન જાય તો સારું. આટલું મોઢું શહેર છે તોય જરાય પ્રાયવસી જ નહીં.’

‘આપણે ગામડામાં રહેતાં હતાં તોય તને પ્રાયવસી ક્યાં મળતી હતી?’

‘એ તો તમારો સ્વભાવ એવો ને બધા સાથે હસીને વાત કરો એટલે બધા ના હોય ત્યાંથી વચમાં ટપકી પડે. પણ હું કોઈને મોઢે ચઢાવું જ નહીં ને.’ ને હું એમના સ્વભાવથી અજાણ્યો ન હતો એટલે ચૂપ રહ્યો.

થિયેટર પર કોઈ જાણીતું ન મળ્યું પણ આખી ફિલ્મ દરમિયાન સગુણાની સેલની ને લાઈનમાં ઊભાં રહેવાની વાતો ચાલતી રહી. થીએટરમાંથી બહાર નીકળ્યાં તો મેં કહ્યું, ‘મારે પાણી પીવું છે.’

પણ સગુણા કહે: ‘થેલીમાં પાણીની બોટલ છે, એમાંથી પી લેજો. પહેલાં રિક્ષા બોલાવી લઈએ.’ પણ રિક્ષા એમ ક્યાં મળવાની હતી? શો છૂટતાં પહેલાં જ કેટલાક સજાગ માણસોએ વહેલા બહાર નીકળી રિક્ષાઓ રોકી લીધી હતી. જે બેચાર બચી હતી એમને દૂર જનાર પેસેન્જર જોઈતા હતા એટલે એમણે અમને કોહું ન આપ્યું. અડધોક કીલોમીટર ચાલ્યા પછી માંડ રિક્ષા મળી.

અમે પેલા સ્ટોર પાસે પહોંચ્યા ત્યારે રાતનો દોઢ વાગ્યો હતો પણ અમારા સ્વાગત માટે લગભગ પચીસેક માણસો હાજર હતાં. અમને જોતાં જ શરદ લાઈનમાંથી સામો આવ્યો: ‘સારું થયું તમે આવ્યાં તે. અમારે કંપની થઈ.’

‘તમે કહ્યું હતું એટલે જ આવ્યાં. અમને થયું કે આમેય ઉજાગરો થયો જ છે તો ચાલો આ સેલ પણ જોતાં જઈએ.’ સગુણાએ એનું જુઠાણું વહેતું મૂક્યું.

અમને વાતો કરતા જોતાં બીજા બે જણ પણ અમારી પાસે આવ્યા. એ લોકો અમારા ગામ પાડોશી હતા એટલે અમે એમને જેવાતેવા ઓળખતા પણ હતા. એ કહે: ‘અમને એમ થતું હતું કે આમ રાત કેમ પસાર થશે? હવે પત્તાંબાજી જમાવીએ એટલે ઉજાગરો અઘરો નહીં લાગે.’

‘તો થઈ જાય.’ કહેતાં શરદે શેતરંજી પાથરી ને અમે ચારેય ગોઠવાઈ ગયા. ભાગ્યે જ

બેચાર બાજુ થઈ હશે ને એક પોલીસવાળો ક્યાંકથી ટપકી પડ્યો: ‘ક્યા ચલ રહા છે? ઈતની રાત ગયે એ કેસી ભીડ લગાઈ છે? દુકાન તોડનેકા ઈરાદા છે?’ ને અમારા પર નજર કરતાં એની આંખો ચાર થઈ: ‘તુમ લોગ સડક પર જુઆ ખેલ રહે હો.’ કહેતાં એણે ગજવામાંથી ડાયરી કાઢી.

‘અરે જમાદાર સાહેબ, હમ તો ખાલી ટાઈમ પાસ કર રહે છે. હમમેંસે કોઈ આપકો જુઆ ખેલનેવાલા લગતા છે?’ શરદે કહેવા કર્યું. પણ જમાદારની કટકીની લાલસા આગળ એનું શું ચાલે?

‘એ પત્તે ઉઠાઓ ઓર ચલો થાને, બડે સાહબ તુમારી સબ હવા નીકાલ દેંગે.’ અમે એને સમજાવવા બહુ પ્રયત્ન કર્યા પણ એને કશું સમજવું હોય તો ને! છેવટે મેં એને એકબાજુ લઈ જઈ વીસની નોટ એના ગજવામાં ઘાલી ત્યારે મામલો માંડ પત્યો.

પણ તોય આખી રાતનો ઉજાગરો કરીને અમે તપેલું ખરીદી આવ્યાં. ઘેર આવીને મેં હિસાબ કર્યો તો ખબર પડી કે એ તપેલું અને મફતનો જગ લેવામાં મારે કુલ ત્રણસો ને પંદર રૂપિયાનો ખર્ચ થયો હતો.

અમારી આ આપવીતી જાણ્યા પછી અમારા દોસ્તોએ એક નવી કહેવત પ્રચલિત કરી છે: ચંપક લાવ્યો મગ તો સનત લાવ્યો જગ.

અમેરિકી મૂરતિયો

લેખક: જયંતીભાઈ પટેલ

અમારા ચરોતરની તો વાત જ કોઈ ઓર. અને તેમાંય અમેરિકાની સીટીઝનશીપ લઈને આવેલા મૂરતિયાની અને હજુ અમેરિકા ગયાય ન હોય એવા એના બાપની વાત પણ જાણે સાવ અમેરિકી જ લાગે. કોઈ અજાણ્યાને તો એમ જ લાગે કે અમેરિકા જાણે ચરોતરનું પરું હશે.

એવા જ અમારા સોમાભાઈનો મુકુંદ અમેરિકાથી પરણવા માટે હમણાં જ આવ્યો હતો. આમ તો એ બહુ ભણેલો નહીં પણ બ્લડ રીલેશનથી સાતેક વરસ પહેલાં અમેરિકા લયેલો અને બે મહિના પહેલાં જ સીટીઝન થયેલો એટલે પરણવા આવેલો. હવે આ મુકુંદમાંથી મેક થયેલા મૂરતિયાને માટે કન્યા પણ ઊંચું ભણેલી, રૂપાળી અને સંસ્કારી જોઈએ જ ને!

એના બાપા સોમાભાઈએ એના આવતા પહેલાં બેચાર ગુજરાતી પેપરમાં જાહેરાતો પણ આપી દીધેલી એટલે મેકભાઈનું બજાર ગરમ હતું. રોજ કેટલાય લોકો પોતાની દીકરી માટે આંટા મારવા માંડ્યા હતા. જેમ મેકનો પસંદગીનો આંક ઊંચો હતો એમ સોમાભાઈનો આંક પણ ઊંચો જ હતો. એમને વેવાઈ ખમતીઘર અને ઊંચી આબરૂવાળો જોઈતો હતો. એમની આવી પસંદગી અને માગણીની વાતો એક અઠવાડિયામાં તો ઠેઠ દસકોઈથી કાનમ સુધી પ્રસરી ગઈ છતાં હજુ આવનારાનો ધસારો ચાલુ જ હતો.

કેટલાક એમની એવી મોટી વાતો સાંભળી લઈ ચાલ્યા જતા તો કેટલાક 'અમારું એવું ગજું નહીં' કહી ચાલ્યા જતા હતા. તો કેટલાક સામે સંભળાવીય જતા હતા. આ સોમાભાઈ પરાણે પરણેલા. છેક અઠ્ઠાવીસ વરસની ઉંમરે સામેથી બાવીસસો રૂપિયા આપીને એ કંકુઆળા થયેલા એ વાત છૂપી ન હતી. હા, હજુ સુધી કોઈએ એમને એ વાતનો ટોણો માર્યો ન હતો. દીકરીના બાપ બાપડા ગરજવાળા એટલે કોઈએ એ વાઘને કહેલું નહીં કે એનું મોં ગંધાય છે.

આ આખી પરેડ પંદરેક દિવસ ચાલી. મેકે ઓછામાં ઓછી પચાસ છોકરીઓ જોઈ હશે. પણ સોમાભાઈના આ પાટવી કુંવરને કોઈ છોકરી પસંદ જ ન આવે. કોઈ એને થોડી ચાલે એવી લાગે તો એના બાપને લોચો ઓછો પડે. મેકને બે મહિનામાં તો પાછા જવાનું હતું. છોકરી નક્કી થાય અને તાત્કાલીક લગ્ન લેવાં હોય તોય વચમાં પંદરવીસ દિવસનો ગાળો તો જોઈએ જ ને. બાપને મેકથી કશું કહી શકાતું ન હતું પણ હવે એને લાગવા માંડ્યું હતું કે બેચાર દિવસમાં નક્કી નહીં થાય તો પોતે પરણ્યા સિવાય જ પાછા જવું પડશે. એટલે એણે પોતાનું પસંદગીનું ધોરણ થોડું નીચું પણ આણ્યું હતું.

પણ ત્યાં તો નદી પારથી જયરામભાઈ આવી પહોંચ્યા. સાથે એમની રૂપરૂપના અંબાર સમી દીકરી મોના. એમણે આવતાંની સાથે જ જે વાત કરી એનાથી સોમાભાઈ અને મેક એવા તો ખુશ થઈ ગયા કે ન પૂછે વાત. વળી મેક તો મોનાને જોતો જ રહી ગયો હતો. જ્યારે એ ખબર પડી કે એણે ફાર્મસી કરેલું છે ત્યારે વગર ઈન્ટરવ્યુએ એણે મનમાં જ એને પસંદ કરી લીધી હતી.

'જુઓ આપણે વચમાં દિવસ બહુ થોડા રહ્યા છે એટલે જો બેય પરણનારાંને ગોઠતું આવે તો મારી તો પંદર દિવસમાં લગ્ન લેવાનીય તૈયારી છે. તમે બે જુવાનિયાં સામસામે જે વાતચીત કરવી હોય એ કરો ત્યાં સુધીમાં હું સોમાભાઈ સાથે વહેવારની બે વાતો કરી લઉં.'

'વહેવારની તો તમારી સાથે શી વાત કરવી. તમે જે વાતો કરી એમાં જ બધી ચોખવટ થઈ જ ગઈ છે.' જયરામભાઈની વાતોથી અંજાઈ ગયેલા સોમાભાઈ બોલ્યા.

'તોય ચોખવટ કરી હોય તો તમારે બે પિતરાઈની વચ્ચે વાત કરવી હોય તોય વાંધો ન આવે ને. સોનાની તો હવે વાત જ નથી. પણ પચાસ તોલા કરતાં ઓછું તો નહીં જ હોય. અમારે તો હીરાનો ધંધો એટલે સોના કરતાં હીરાના સેટ વધારે હોય. નહીં નહીં તોય પાંચેક લાખના તો એ સેટ જ હશે. જો આ છોકરાંની હા થઈ જાય તો આજે તો સાકરના કરીને ફક્ત અગિયાર રૂપિયા જ આપીને શૂકન કરવાના છે. સાકરના રૂપિયા કે એન્ગેજમેન્ટ મારે અમારી રીતે ભભકાથી કરવાં છે. ગુરુવારે સાંજની વેળાએ મૂરત આવે છે. મુંબઈ તાજમહાલ હોટેલમાં બસોએક મારાં માણસો અને સોએક તમારાં માણસો. કોકટેલ, ડાન્સ, ડીનર- વેજ અને નોનવેજ બધું ફર્સ્ટ ક્લાસ. મારા ને તમારા નામ પ્રમાણે.'

'એવું બધું ને છેક મુંબઈ સુધી બધાને લઈને...' સોમાભાઈ થોથવાઈ ગયા.

‘મુંબઈ ક્યાં આધું છે? એક લક્ઝરી બસ કરી લેવાની. જાન લઈને આવો ત્યારે બસો માણસ લાવવાં હોય તોય પ્લેનમાં જ આવવાનું. બધાની ટિકીટ મારે માથે. ચાર્ટર પ્લેન કરવું પડે તોય મારી તૈયારી છે.’

‘એન્ગેજમેન્ટમાં તો પચાસ માણસોય નહીં થાય.’

‘ના ચાલે. અમારું ખોટું દેખાય. ઓછામાં ઓછાં પચાસ માણસો તો તમારાં જોઈએ જ.’ જયરામભાઈએ કહ્યું ને પ્લેનમાં જાન જોડવાનાં સપનાંમાં મહાલતા સોમાભાઈએ હા ભણી.

પેલાં બેએ હા પણ ભણી અને બે વેવાઈઓએ કાચી ઘડીમાં છેક લગન સુધીનો પ્લાન પાકો કરી નાખ્યો. જયરામભાઈ કહે: ‘જુઓ, તમારા ઉતારા માટે હીલ્ટન હોટેલમાં પચીસ રૂમો કરાવીશ. તમારે સીધા હીલ્ટનમાં બપોરના ત્રણ વાગ્યે આવી જવાનું. પાંચ પચીસ માણસ વધારે થઈ જાય તોય ચિંતા નહીં. તમે હોટેલમાં પહોંચીને ફેશ થાવ, થોડો આરામ કરો પછી સાંજના પાંચ વાગ્યે આપણે બધા તાજમહાલ હોટેલમાં જઈશું. ગામના મહેમાનોનેય લાગશે કે વેવાઈએ આગતા સ્વાગતા કરી છે. મવે મુકુંદકુમારની વીંટીનું માપ આપો. હીરાનો વેપારી છું તે નામ પ્રમાણે વીંટીય તૈયાર કરાવવી પડશે ને. મોનાની વીંટીય હું જ બનાવરાવી લઈશ.’

મુકુંદે માપ માટે પોતાની આંગળીએથી વીંટી કાઢી આપી. પછી વેવાઈએ સાકરનો પડો અને અગિયાર રૂપિયા મુકુંદના હાથમાં મૂકી લગ્નની વાત પાકી કરી. ચાનાસ્તો કરી વેવાઈટોળું કારમાં રવાના થયું ને ઘડીકમાં તો આખા ગામમાં વાત ફેલાઈ ગઈ કે મુકુંદના વિવાહ એક ઝવેરીની દીકરી સાથે ગોઠવાઈ ગયાં છે.

પછી તો એન્ગેજમેન્ટમાં જવાની તૈયરીમાં બધા પડી ગયા.

□

ને બુધવારની મધરાત પછી તરત જ શુભ મૂરતે પચાસને બદલે સત્તાવનનો કાફલો મુકુંદભાઈનાં એન્ગેજમેન્ટમાં ઊપડ્યો. રસ્તામાં ધીંગામસ્તી ને ચાપાણી-નાસ્તાની મઝા માણતાં સૌ ત્રણ વાગ્યા પહેલાં હીલ્ટન હોટેલ પર પહોંચી ગયા. ખરી કમબખ્તી તો હવે શરૂ થઈ. હોટેલ મેનેજર કહે: ‘રૂમો તો છે પણ તમે કહો છો એ નામે કોઈએ બૂક કરાવી નથી.’

મુકુંદે જયરામભાઈને સેલ ફોન પર કોલ કર્યો તો એ કહે: ‘મારા મહેતાની શરતચૂક થઈ લાગે છે. હું અત્યારે તાજમહાલ પરની વ્યવસ્થા જોવા ગયો છું. હું કલાકેકમાં તો ત્યાં આવી પહોંચું છું. પણ કદાચ ટ્રાફિકમાં અટવાઈ જાઉં ને મોડું થાય. બધા થાકેલા હશે એટલે તમે એમ કરો ને તમારા કાર્ડ પર રૂમો બૂક કરાવી દો. હું આવીને મારા કાર્ડ પર કરાવી દઈશ. ચિંતા ન કરશો અહીં તાજમહાલ પર બધી વ્યવસ્થા એ ક્લાસ છે. હું આવી પહોંચું છું. મારા કરતાં કદાચ મારો મહેતો મધુ પારેખ વહેલો આવી જશે ને બધું બરાબર ગોઠવાઈ જશે. માફ કરજો, અગવડ બદલ. હું આવીને એ મહેતાની ખબર લઉં છું.’

એમણે રૂમો તો જાણે લઈ લીધી હતી. પણ વેવાઈનો હજુ પતો ન હતો. કલાક થયો, બે કલાક થયા પણ જયરામભાઈ ન દેખાયા કે ન દેખાયો એમનો મહેતો મધુ. સોમાભાઈ અને મુકુંદ મનમાં ગભરાઈ ગયા હતા પણ બહારથી હજુ હસતું મોં રાખી રહ્યા હતા. મુકુંદે બધાથી થોડે દૂર જઈને હોટેલ તાજમહાલ પર ફોન કર્યો તો જાણવા મળ્યું કે ત્યાં તો એક જાપાની ડેલીગેશન સિવાય કોઈ પાર્ટી બૂક થઈ જ નથી.

મુકુંદને હવે સમજાઈ ગયું કે પોતાને પેલો બુધ્ધુ બનાવી ગયો છે. એણે સોમાભાઈને બાજુ પર બોલાવી બધી વાત કરી. પછી બેચ જણાવે આબરૂ બચાવવા હવાતિયાં મારતાં બધાંને જેમતેમ સમજાવવી, બે ટંક બધાંને બહાર હોટેલમાં જમાડી રાતે જ ઘર ભણી દોટ દીધી.

કહેવાની જરૂર નથી કે આ સીઝનમાં તો પરણ્યા સિવાય જ મુકુંદ પાછો ગયો.

મહિના પછી ક્યાંકથી વાત આવી કે પેલા જયરામભાઈ બનાવટી હતા ને એમની દીકરી થઈને આવેલી મોના એક મોડલ હતી. વધારામાં એય જાણવા મળ્યું હતું કે મુકુંદની પેલી વીંટી જયરામભાઈ(કે પછી એ જે હોય તે)એ પેલી છોકરીને આ કામના બદલામાં બક્ષીસમાં આપી દીધી છે અને એને આવી પણ રહી છે.

ક્રીકેટ... ક્રીકેટ

લેખક: જયંતીભાઈ પટેલ

એક નખત અમે નાના હતા. નાના એટલે બહુ નાના નહીં હોં કે. અમારા ગામની ધૂડિયા નિશાળે જતા હતા ત્યારની વાત છે. નિશાળેથી છૂટીને આખા દિવસનું ભણતર અને દફતર ઘેર ફેંકી અમે સીધા ગામના ચરા(ગોચર)માં ક્રીકેટ રમવા દોડી જતા. બાપા તો ઘેર હોય નહીં પણ બા તો હોય ને. એ અમારી પાછળ બૂમો મારતાં ને ક્યારેક રાજિયો ગાતાં અમને જતા રોકવા મથે. છેવટે એક મર્મભેદી તીર પણ ફેંકે: 'સાંજે તારા બાપા આવે એટલે તારી વાત છે.' ક્યારેક તો અમારી પાછળ છૂટું ધોકેણું પણ ફેંકે પણ અમે યાહોમ કરીને જંગ જીતવા દોડી જ જતા.

સાંજે અંધારું થાય એ પહેલાં બધાનો એકએક દાવ પતી જાય એટલે બધાએ મોડામાં મોડા સાડા પાંચ વાગ્યે ગ્રાઉન્ડ પર પહોંચી જવાનો અમે રૂલ કરેલો પણ બધાને ઘેર સરખી છૂટ ન હોય ને. બધા ભેગા થઈ જાય એટલે અમે બોલ, બેટ અને સ્ટંપ્લાં લઈને ચરામાં પહોંચી જતા.

હવે અમારો આ સામાન એક જણના ડેલામાં મૂકવાની ગોઠવણ અમારે એક વિરુદ્ધ દસ મતથી કરવી પડેલી. ધનિયાના ડેલામાં જગ્યા ઘણી હતી પણ એવોયે મફત

સામાન મૂકવા દેવા તૈયાર ન હતો. એ એના બાપનું બહાનું કાઢતો હતો. છેવટે અમારે એની વાત માનવી પડેલી ને એને રોજ પ્રેક્ટિસમાં બે દાવ લેવા દેવાની શરતે અમે એને મનાવેલો. તમે સમજી જ ગયા હશો કે અમારા દસ વિરુદ્ધ એક મત કોનો હશે. પણ એવોએ બહુ સારો ફીટલર(ફીટર) ન હતો એમ માની અમે મન મનાવેલું. ફીટર શબ્દ અમને અજાણ્યો પડતો હતો અને ફીટલર અમારા સમયમાં બહુ ગાજતું નામ હતું એટલે અમે સારા ફટકાબાજને ફીટલર કહેતા.

અમારું આ ગ્રાઉન્ડ પણ અમારે માટે એક ઘરેણાથી ઓછું કિંમતી ન હતું. અમે બધાએ જાત મહેનતથી બાવળનાં કેટલાંય બાંટવાં ખોદી કાઢીને, કાંટા વીણીને, પાવડાથી સરખું કરીને એને રમવા લાયક (અમારા મત મુજબ) બનાવ્યું હતું. કોઈ બીજી ટીમને અમારા ગ્રાઉન્ડ પર મેચ રાખવી હોય તો અમારી પરમિશન લેવી પડે એટલો માલિકી ફક અમે એ મેદાન પર ભોગવતા હતા. જો કે ગામમાં ટીમો ઓછી અને ચરામાં જગ્યા ઘણી હતી એટલે કોઈને કશો વાંધો આવતો ન હતો. બધા પોતપોતાનાં અલગ ગ્રાઉન્ડ બનાવી શકતા હતા.

પણ મારે તમને આજે જે વાત કરવી છે એ અમારી એક યાદગાર મેચની વાત છે. એ મેચ સન ૧૯૪૫માં અમારી અને અમારા ગામની અંચે પોરે સાપોરે ટીમ (અમારું આપેલું નામ છે) સામે રમાયેલી. આ ટીમ એના નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવતી હતી. એમની એ છાપ અમારા આખા ગામમાં અને આજુબાજુનાં ગામમાં એવી તો જાણીતી થઈ ગઈ હતી કે કોઈ એમની સાથે મેચ ગોઠવવા તૈયાર થતું ન હતું. એમને એમની સાથે મેચ ગોઠવવા બીજી ટીમવાળાને નહોરા કરવા પડતા હતા.

એમના એવા નહોરાના જવાબમાં અમે એ ટીમ સામે મેચ રમવાની હા પાડેલી. એમણે અમારી સામે કબૂલ કરેલું કે:

૧. એ કોઈ પ્રકારનું અંચું નહીં બોલે.

૨. કોઈ પ્રકારની મારામારી કે જીભાજોડી નહીં કરે.

૩. અમારી કે એમની ટીમની બહારનો જ અંપાયર રાખવામાં આવશે અને એનો નિર્ણય આખરી ગણાશે. વગેરે... વગેરે. અમને ને એમનેય એ વાતની ખબર હતી કે એ કબૂલાતનો કશો અર્થ ન હતો છતાં અમને એટલો તો સંતોષ થયો હતો કે એમણે એટલું તો નમતું જોખ્યું હતું. ને એમ આ મેચ ગોઠવાઈ હતી.

સામેની એ ટીમ રમવામાં બહુ કાબેલ ન હતી પણ લડવામાં એમને કોઈ પહોંચી શકે એમ ન હતું. જો વાત મારામારી પર આવી જાય તો એ લોકો અમને બધાને મારીમારીને બાવળીનાં ઝેડાંમાં ધકેલી દે એટલા પાવરફૂલ હતા. એટલે એમની એ બધી કબૂલાત છતાં અમે મેચ શરૂ થતા પહેલાં એક ખાસ પ્રકારની સોગંધવિધિ પણ કરી હતી. ને એમાં બેચ ટીમના કેપ્ટનોએ અંચું નહીં બોલવાના ભગવાનની જૂની ચોટલી ને નવી ચોટલી સુધીના સમ

પણ ખાધા હતા.

અમને ચોક્કસ ખાતરી છે કે અત્યારે વિધાનસભામાં ને લોકસભામાં જે શપથવિધિ કરવામાં આવે છે એની પ્રેરણા એમણે અમારી એ સોગંધવિધિમાંથી જ લીધી હશે. અમારી જેમ એટલે જ એ લોકો શપથવિધિ કરતાં મનમાં બબડતા જ હશે કે આ વિધિ પતી જાય એટલે તમેય છૂટા ને અમેય છૂટા. અમારી સામેની ટીમના કેપ્ટનનો તો એ મુદ્રાલેખ હતો ને નસીબ સંજોગે એ અત્યારે વિધાનસભામાં છેય ખરો. ગમે તેમ પણ અમે એ જૂની ને નવી ચોટલીના સોગંદ લઈ મેચ શરૂ કરી.

તોસ ઉછાળવામાં આવ્યો ને અમારી ટીમે પહેલાં બોલીંગ કરવાનું પસંદ કર્યું. પણ પહેલો બોલ નાખતા પહેલાં જ વાંધો પડ્યો. હવે અમારો એક વણલખ્યો નિયમ એ કે જેની બોલીંગ હોય એમનો જ બોલ વાપરવાનો. અમે બોલીંગ કરવા જે બોલ કાઢ્યો એ પ્રેક્ટિસ બોલ હતો. સામેવાળી ટીમે ત્યાં જ વાંધો ઉઠાવ્યો: મેચમાં તો મેચિસ બોલ જ જોઈએ.

ભૂલ અમારે પક્ષે જ હતી. અમે સામે દલીલ કરી કે એમની ટીમમાં ઘનિયા જેવો ફીટલર છે એટલે બોલના ધાગા કાઢી નાખે. અમને મેચિસ બોલ વાપરવાનું મોંઘું પડે. તમારેય પ્રેક્ટિસ બોલ વાપરવો હોય તોય અમને વાંધો નથી. છેવટે એમણે અમારી વાત મંજૂર રાખી. એમની પાસે પ્રેક્ટિસ બોલ ન હતો. અલબત્ત ઘનિયો બોલ્યા વગર ન રહ્યો, અત્યારથી જ ફાટી ને. પણ અમે એના બોલવા પર બહુ ધ્યાન ન આપ્યું. ને એમ અમારી એ ઐતિહાસિક મેચ શરૂ થઈ.

શરૂમાં તો કશો નાંધો ન આવ્યો. એમની ચાર વિકેટ પડી અને સ્કોર વીસ રનનો થયો હતો. પછી ફીટલર રમવા આવ્યો ને એણે પહેલે જ બોલે ફટકો માર્યો તે બોલ એક પીચ પડીને બાવળના ઝાંડાંમાં પેસી ગયો. અમે એમાંથી બોલ બહાર કાઢીએ ત્યાં સુધીમાં તો એમણે દોડીને ચાર રન લઈ લીધા હતા. અમે વાંધો ઉઠાવ્યો કે અમારું ગ્રાઉન્ડ બે બાય ચારનું છે એટલે જો બોલ પહેલી પીચે ઝાંડાંમાં પડે અથવા એને ફૂદાવીને પેલી તરફ પડે તો ચાર રન ગણવાના અને ગબડીને જો ઝાંડાંમાં જાય તો બે રન ગણવાના. એ વાત અગાઉથી નક્કી થયેલી છે. એટલે ટુ ડીક્લેર ગણાય.

ફીટલર કહે: ‘અમે દોડીને ચાર રન લીધા એટલે ચાર રન જ ગણાય.’ ને એની સાથે એની આખી ટીમ પણ જોડાઈ એટલે થોડી વાર તો ધમસાણ મચી રહ્યું પણ અંપાયરે અમારી તરફેણમાં ચૂકાદો આપ્યો એટલે કમને એ લોકોએ એ સ્વીકારવો પડ્યો. ને થોડી વાર બધું બરાબર ચાલ્યું પણ કશોય વાંધો ઊભો ન કરે તો પછી એમને અંચેપોરે કહે કોણ?

ફીટલર બોલરને છેડે હતો ને સામેને છેડેથી એના સાથીદારે ફટકો માર્યો ને બોલ બોલરના હાથે વાગીને સ્ટંપમાં વાગ્યો. આ વખતે ફીટલર કીઝની બહાર હતો. અંપાયરે એને આઉટ જાહેર કર્યો ને ફીટલર અંપાયર ઉપર બેટ ઉગામતો ધસી ગયો. ‘એના હાથમાં વાગીને

બોલ સ્ટંપમાં વાગ્યો એણે જાતે સ્ટંપ ખેરવ્યાં નથી એટલે આઉટ ન ગણાય. તું અંપાયર છું કે હજામ?’

જો કે અમે બધાએ વચમાં પડીને અંપાયરને તો બચેવી લીધો. પણ અંપાયર કહે: ‘મારે અંપાયરિંગ કરવું નથી. કામ વગરની ભૂંડાશ મારે શું કરવા લેવી?’

અમારા લાખ સમજાવ્યા છતાં એ એકનો બે ન થયો ને બીજો કોઈ બહારનો અંપાયર થવા તૈયાર ન થયો એટલે અમારી એ ઐતિહાસિક મેચનો અકાળે અંત આવ્યો. પછી અમે તો પાણી મૂક્યું કે ભવિષ્યમાં ક્યારેય એમની સામે મેચ ન રમવી.

આમ તો આજુબાજુનાં ગામવળાને એ ટીમની અંચાઈની ખબર તો હતી જ. પણ અમારી વાત જાણ્યા પછી એમણેય એ ટીમ સામે ન રમવાની ગાંઠ વાળી. મને ચોક્કસ યાદ છે કે પાંચ વરસ પછી મારે બહાર જવાનું થયું ત્યાં સુધી તો એમની ટીમ સામે મેચ રાખવાની કોઈ ટીમે હિંમત કરી ન હતી. અને એટલે તો હીટલર જ્યારે તક મળે ત્યારે કહ્યા કરતો હતો ને: ‘કોઈની હિંમત હોય તો અમારી સાથે મેચ રમવા આવે ને. બધાને ખબર છે કે હીટલર એકલો જ આખી ટીમના ગાભા કાઢી નાંખે એવો છે.’